

ARCHEOLOGISCH BUREAUONDERZOEK

PASTOOR VAN DEN BROEKSTRAAT 2

TE GEERTRUIDENBERG

GEMEENTE GEERTRUIDENBERG

Archeologie

Archeologisch bureauonderzoek

Pastoor van den Broekstraat 2 te Geertruidenberg

Opdrachtgever	De Essentie Hambakenwetering 5 5231 DD 's- Hertogenbosch
Rapportnummer	14738.001
Versienummer¹	1
Datum	12 februari 2021
Vestiging	Limburg Rijksweg Noord 39 6071 KS Swalmen 088 - 5001600 swalmen@econsultancy.nl
Opsteller	Mevrouw J.A.M. Reynaert, MSc
Paraaf	
Kwaliteitscontrole	De heer drs. A.H. Schutte
Paraaf	

© Econsultancy bv, Swalmen

Foto's en tekeningen: Econsultancy bv, tenzij anders vermeld.

Niets uit deze uitgave mag worden vermenigvuldigd en/of openbaar gemaakt worden door middel van druk, fotokopie of op welke wijze dan ook zonder voorafgaande schriftelijke toestemming van de uitgevers. Econsultancy aanvaardt geen aansprakelijkheid voor eventuele schade voortvloeiend uit de toepassing van de adviezen of het gebruik van de resultaten van dit onderzoek.

ISSN: 2210-8777 (Analoog rapport)

ISSN: 2210-8785 (Digitaal rapport E-depot)

¹ Versie 1 betreft een rapport waarvan geen beoordeling van de bevoegde overheid is ontvangen, bij versie 2 is het rapport wel beoordeeld door de bevoegde overheid.

Administratieve gegevens plangebied		
Projectcode	14738.001	
Toponiem	Pastoor van den Broekstraat 2	
Opdrachtgever	De Essentie	
Gemeente	Geertruidenberg	
Plaats	Geertruidenberg	
Provincie	Noord-Brabant	
Kadastrale gegevens	Gemeente Geertruidenberg, sectie B, perceelnummers 2780, 3163 en 3164	
Omvang plangebied	circa 760 m ²	
Kaartblad	44B (1:25.000)	
Coördinaten centrum plangebied	X: 118.386/Y: 412.579	
Bevoegde overheid	Gemeente Geertruidenberg Postbus 10001 4940 GA Raamsdonksveer	Contactpersoon: dhr. R. (Robert) Celie T: 0162-579594 E: R.Celie@geertruidenberg.nl
Deskundige namens de bevoegde overheid	Monumentenhuis Brabant Markt 9 4931 BR Geertruidenberg T. 0162 511 833	Contactpersoon: mevr. K. (Karljin) Kersten E: k.kersten@monumentenhuisbrabant.nl
ARCHIS3 Onderzoeksmeldingsnummer (OM-nr.)	4943077100	
Archeoregio NOaA	Zeeuws kleigebied	
Beheer en plaats documentatie	Econsultancy, Swalmen/ Provinciaal Archeologisch Depot Noord-Brabant	
Uitvoerder	Econsultancy, Mevrouw J.A.M. Reynaert, MSc	

Kwaliteitszorg

Econsultancy is onder meer gecertificeerd voor protocollen 4001, 4002, 4003 en 4004 van de BRL SIKB 4000. Verder is Econsultancy lid van de Nederlandse Vereniging van Archeologische Opgravingsbedrijven (NVAO). De leden van de NVAO bieden kwalitatief hoogstaand archeologisch onderzoek. Het lidmaatschap is een waarborg voor kwaliteit en betrouwbaarheid. Tevens is Econsultancy aangesloten bij de Vereniging van Ondernemers in Archeologie (VOiA). De VOiA behartigt de belangen van meer dan 100 bedrijven in alle takken van de archeologie.

Betrouwbaarheid

Dit onderzoek is op zorgvuldige wijze uitgevoerd, conform de toepasselijke en van kracht zijnde regelgeving. Een booronderzoek wordt in het algemeen uitgevoerd door het steekproefsgewijs onderzoeken van de bodem, waardoor het, op basis van de resultaten van een booronderzoek, onmogelijk is garanties af te geven ten aanzien van de aan- of afwezigheid van archeologische waarden. In dit kader dient ook opgemerkt te worden dat geraadpleegde bronnen niet altijd zonder fouten en volledig zijn. Daar Econsultancy voor het verkrijgen van historische informatie afhankelijk is van deze bronnen, kan Econsultancy niet instaan voor de juistheid en volledigheid van deze informatie.

SAMENVATTING

Econsultancy heeft in opdracht van De Essentie in januari 2021 een archeologisch bureauonderzoek uitgevoerd. Het plangebied is gelegen aan de Pastoor van den Broekstraat 2 te Geertruidenberg in de gemeente Geertruidenberg.

In het plangebied zal nieuwbouw worden gerealiseerd. Om deze ontwikkeling mogelijk te maken, moet eerst een wijziging van het bestemmingsplan worden doorgevoerd. Hierbij moet ook inzichtelijk worden gemaakt welke archeologische waarden binnen het plangebied kunnen worden verwacht. De noodzaak tot archeologisch onderzoek vloeit voort uit het Verdrag van Malta (1992) en de Wet ruimtelijke ordening (Wro, 2006). Het archeologisch onderzoek is noodzakelijk om te bepalen of er archeologische waarden aanwezig zijn binnen het plangebied en of deze door de voorgenomen bodemingrepen kunnen worden aangetast.

Doel van het bureauonderzoek is een antwoord te vinden op de vraag wat de gespecificeerde archeologische verwachting voor het plangebied is. Dit wordt uitgevoerd door middel van het verwerven van informatie, aan de hand van bestaande bronnen, over bekende en verwachte archeologische waarden. Met de resultaten van het archeologisch onderzoek kan worden vastgesteld of binnen het plangebied archeologische waarden aanwezig (kunnen) zijn en of vervolgonderzoek dan wel planaanpassing noodzakelijk is.

Gespecificeerde archeologische verwachting bureauonderzoek

Volgens de opgestelde gespecificeerde archeologische verwachting heeft het plangebied een middelhoge verwachting voor alle periodes van het (Laat)-Paleolithicum tot en met de Vroege-Middeleeuwen en een hoge verwachting voor de Late-Middeleeuwen en de Nieuwe tijd.

Conclusie en Advies

Gezien de in dit onderzoek opgestelde archeologische verwachting is binnen het plangebied vervolgonderzoek noodzakelijk om deze te toetsen. Het vervolgonderzoek kan het beste worden uitgevoerd in de vorm van een karterend en waarderend proefsleuvenonderzoek, waarbij een proefsleuf zal worden aangelegd op de locatie van de nieuwbouw, of in de vorm van een opgraving – variant archeologische begeleiding.

Bovenstaand betreft een advies, opgesteld door Econsultancy. Het advies dient ter goedkeuring voorgelegd te worden aan de bevoegde overheid (gemeente Geertruidenberg). Na beoordeling wordt door de bevoegde overheid een besluit genomen.

Mochten tijdens de graafwerkzaamheden toch archeologische waarden worden aangetroffen, dan dient hiervan melding te worden gemaakt conform artikel 5.10 van de Erfgoedwet uit juli 2016 bij het Ministerie van Onderwijs, Cultuur en Wetenschap (de Rijksdienst voor het Cultureel Erfgoed²).

² Infodesk email: info@cultureelerfgoed.nl of tel: 033-4217456.

INHOUDSOPGAVE

1	INLEIDING	1
2	BUREAUONDERZOEK	1
2.1	Doelstelling en onderzoeksvragen	1
2.2	Methoden	1
2.3	Afbakening en huidige situatie van het plangebied	2
2.4	Toekomstige situatie	3
2.5	Aardwetenschappelijke gegevens	4
2.6	Archeologische waarden	6
2.7	Beschrijving van het historische gebruik	9
2.8	Gespecificeerd archeologisch verwachtingsmodel	14
3	CONCLUSIE EN ADVIES	16
	LITERATUUR	18
	BRONNEN	20

LIJST VAN TABELLEN

Tabel I.	Aardwetenschappelijke gegevens plangebied
Tabel II.	Geraadpleegd historisch kaartmateriaal
Tabel III.	Gespecificeerde archeologische verwachting

LIJST VAN AFBEELDINGEN

Figuur 1.	Situering van het plangebied binnen Nederland
Figuur 2.	Detailkaart van het plangebied
Figuur 3.	Luchtfoto van het plangebied
Figuur 4.	Situering van het plangebied binnen de archeologische verwachtingskaart
Figuur 5.	Situering van het plangebied binnen de Paleogeografische kaarten
Figuur 6.	Situering van het plangebied binnen de Geomorfologische kaart
Figuur 7.	Situering van het plangebied binnen het Actueel Hoogtebestand Nederland (AHN)
Figuur 8.	Situering van het plangebied binnen de Bodemkaart
Figuur 9.	Archeologische Gegevenskaart van het onderzoeksgebied
Figuur 10.	Situering van het plangebied binnen de historische kaarten
Figuur 11.	Overzicht rijks- en gemeentemonumenten in het onderzoeksgebied
Figuur 12.	Advies vervolgonderzoek

BIJLAGEN

Bijlage 1	Overzicht geologische en archeologische tijdvakken
Bijlage 2	AMK-terreinen
Bijlage 3	Onderzoeksmeldingen
Bijlage 4	Vondstmeldingen
Bijlage 5	Bewoningsgeschiedenis van Nederland
Bijlage 6	AMZ-cyclus
Bijlage 7	Planontwerp

1 INLEIDING

Econsultancy heeft in opdracht van De Essentie een archeologisch onderzoek uitgevoerd voor een plangebied gelegen aan de Pastoor van den Broekstraat 2 te Geertruidenberg in de gemeente Geertruidenberg (zie figuur 1). De initiatiefnemer is voornemens binnen het plangebied een nieuwbouwwoning te realiseren.

Om deze ontwikkeling mogelijk te maken, moet eerst een wijziging van het bestemmingsplan worden doorgevoerd. Hierbij moet ook inzichtelijk te worden gemaakt welke archeologische waarden binnen het plangebied kunnen worden verwacht. De noodzaak tot archeologisch onderzoek vloeit voort uit het Verdrag van Malta (1992) en de Wet ruimtelijke ordening (Wro, 2006).

Het archeologisch onderzoek bestaat uit een bureauonderzoek (hoofdstuk 2). Uitgaande van de in het bureauonderzoek opgestelde gespecificeerde archeologische verwachting wordt een advies gegeven of vervolgstappen noodzakelijk zijn (hoofdstuk 3).

Het archeologisch onderzoek is uitgevoerd in januari 2021 door Mevrouw J.A.M. Reynaert, MSc (Archeoloog). Het rapport is gecontroleerd door drs. A.H. Schutte (senior KNA Archeoloog).

2 BUREAUONDERZOEK

2.1 Doelstelling en onderzoeksvragen

Het doel van het bureauonderzoek is het opstellen van een gespecificeerde archeologische verwachting voor het plangebied. Hiervoor wordt een inventarisatie gemaakt van bekende aardwetenschappelijke, archeologische en (cultuur)historische gegevens. Aan de hand van deze inventarisatie wordt het gespecificeerd archeologisch verwachtingsmodel opgesteld.

2.2 Methoden

Het archeologisch onderzoek is uitgevoerd onder certificaat op grond van de BRL SIKB 4000 (KNA, versie 4.1, 24-05-2018) en conform de eisen en normen zoals aangegeven in de Kwaliteitsnorm Nederlandse Archeologie (KNA, versie 4.1, 24-05-2018), die is vastgesteld door het Centraal College van Deskundigen (CCvD) Archeologie en is ondergebracht bij het SIKB te Gouda.

Voor de uitvoering van het bureauonderzoek gelden de specificaties LS01, LS02, LS03, LS04 en LS05. De resultaten van dit onderzoek worden in dit rapport weergegeven conform specificatie LS06.³

Binnen dit onderzoek zijn de volgende werkzaamheden verricht:

- afbakening van het plangebied en vaststellen van de consequenties van het mogelijk toekomstige gebruik (LS01);
- beschrijving van de huidige en toekomstige situatie (LS02);
- beschrijving van de historische situatie en mogelijke verstoringen (LS03);
- beschrijving van bekende archeologische en historische waarden en aardwetenschappelijke gegevens (LS04);
- opstellen van een gespecificeerde verwachting (LS05).

³ SIKB.

Bij het uitvoeren van deze werkzaamheden zijn de volgende bronnen geraadpleegd:

- het Archeologische Informatie Systeem (ARCHIS);
- de Archeologische Monumenten Kaart (AMK);
- geologische kaarten, geomorfologische kaarten en bodemkaarten;
- de centrale toegangspoort tot Data en Informatie van de Nederlandse Ondergrond (DINOloket);
- literatuur en historisch kaartmateriaal;
- bouwhistorische gegevens;
- de recente topografische kaart (schaal 1:25.000);
- recente luchtfoto's;
- het Actueel Hoogtebestand Nederland (AHN);
- de Cultuurhistorische Waardenkaart (CHW) van de provincie Noord-Brabant;
- de archeologische verwachtingskaarten van de gemeente Geertruidenberg;
- plaatselijke (amateur-)archeoloog c.q. heemkundevereniging.

2.3 Afbakening en huidige situatie van het plangebied

Afbakening

Er dient een onderscheid gemaakt te worden tussen het onderzoeksgebied en het plangebied. Het plangebied is het gebied waarbinnen feitelijk de bodemversturende ingreep gaat plaatsvinden. Het onderzoeksgebied is het gebied waarover informatie is verzameld om een goed beeld te krijgen van de archeologische waarden binnen het plangebied. Dit gebied is groter dan het plangebied. In het huidige onderzoek betreft het onderzoeksgebied het gebied binnen een straal van circa 200 meter rondom het plangebied.⁴

Het plangebied, circa 760 m², ligt aan de Pastoor van den Broekstraat 2, ongeveer 100 meter ten zuidwesten van de kern van Geertruidenberg in de gemeente Geertruidenberg (zie figuur 1 en figuur 2). Volgens het Actueel Hoogtebestand Nederland (AHN) bevindt het maaiveld zich op een hoogte van circa 2,2 tot 3 meter +NAP. Het gebied is kadastraal bekend als gemeente Geertruidenberg, sectie B, perceelnummers 2780, 3163 en 3164. Volgens de topografische kaart van Nederland, 44B (1:25.000), zijn de coördinaten van het midden van het plangebied X: 118.386/Y: 412.579.

Huidige situatie

Voor het bureauonderzoek is het van belang de huidige situatie te onderzoeken. Landgebruik en bebouwing kunnen van invloed zijn op de archeologische verwachting. Hiervoor is gebruik gemaakt van de meest recente gegevens.

Het plangebied is momenteel deels in gebruik als siertuin en deels bebouwd. Het is gelegen achter het huizenblok aan de Koestraat, met een smalle doorgang van de Koestraat naar het westelijke deel van het plangebied. In het westen grenst het aan de Sint Gertrudisstraat. De bebouwing, een schuur, bevindt zich in het zuidwestelijke deel van het plangebied op perceel 2780. Dit perceel heeft momenteel een enkelbestemming Bedrijf. De andere twee percelen hebben een enkelbestemming Wonen.⁵ In het noordwestelijke deel van het plangebied bevindt zich een grote boom (zie figuur 3).

⁴ Binnen deze straal wordt geacht dat er voldoende informatie beschikbaar is om een gefundeerde uitspraak te doen over de archeologische verwachting van het plangebied.

⁵ Portaal voor Ruimtelijke Plannen.

Vigerend beleid

Sinds 1 juli 2016 is de Erfgoedwet van kracht. Het doel van deze wet is te voorkomen dat archeologische waarden uit het verleden verloren gaan. In deze wet zijn de gemeenten verantwoordelijk voor het beheer van het bodemarchief binnen hun grondgebied. Voor een goed beheer van dit bodemarchief gebruikt de gemeente een archeologische beleidskaart. De archeologische beleidskaart geeft een gemeentebreed overzicht van bekende en te verwachten archeologische waarden. De kaart maakt inzichtelijk waar en bij welke ruimtelijke ingrepen een archeologisch onderzoek verplicht is en wordt als toetsingskader gebruikt voor ruimtelijke procedures.

Het plangebied valt binnen het bestemmingsplan Parapluplan Archeologie (vastgesteld 02-09-2020). Volgens dit bestemmingsplan heeft het plangebied een dubbelbestemming Waarde-Archeologie 2. Overeenkomstig de bijbehorende planregels is archeologisch onderzoek noodzakelijk bij bodemingrepen groter dan 50 m² en dieper dan 30 centimeter beneden het maaiveld.⁶ Volgens de gemeentelijke archeologische verwachtingswaardenkaart, zoals opgenomen in de Nota Archeologie van de gemeente Geertruidenberg (vastgesteld 30-11-2017), ligt het plangebied in een zone met een hoge archeologische verwachtingswaarde. Deze zone hangt samen met de historische kern van Geertruidenberg en haar vestingwerken (zie figuur 4).⁷

Omgevingsrapportage Noord-Brabant

De provincie Noord-Brabant initieert middels de Omgevingsrapportage inzicht te geven in maatregelen die de afgelopen jaren getroffen zijn om de bodemkwaliteit in Nederland in kaart te brengen (bodemonderzoek) of te herstellen (bodemsanering). Ook laat de Omgevingsrapportage zien waar vroeger (bedrijfs-) activiteiten hebben plaatsgevonden die extra aandacht verdienen en worden op de Omgevingsrapportage voormalige potentieel bodembedreigende bedrijfsactiviteiten weergegeven. Gegevens van de Omgevingsrapportage dienen als indicatief te worden beschouwd.

Volgens de Omgevingsrapportage heeft in 2018 en 2019 in het perceel 3164, in het noordwestelijke deel van het plangebied, een asbestsanering plaatsgevonden. Deze sanering maakte deel uit van een groter gebied dat zich direct aangrenzend ten noorden en ten westen van het plangebied bevindt. Na de sanering in 2019 is dit terrein als voldoende gesaneerd aangeduid.⁸

2.4 Toekomstige situatie

Het toekomstige gebruik/inrichting van het plangebied kan gevolgen hebben op het in-/ex-situ behoud van de archeologische waarde.

In het plangebied is een nieuwbouw woning gepland. Hierbij zal een gebied met een oppervlakte van circa 225 m² worden bebouwd. De bestaande schuur in het zuidenwesten van het plangebied zal worden verbouwd. In het noorden zal een nieuwe woning gerealiseerd. De funderingen van de woning zullen worden aangelegd tot op 80 centimeter onder het maaiveld. Daarnaast zal er in het westen van het plangebied, aangrenzend aan Sint Gertrudisstraat, drie parkeervakken worden aangelegd. De entree van het terrein zal tevens ook worden aangesloten op de Sint Gertrudisstraat, met een achteringang via de Koestraat (zie bijlage 7). De geplande werkzaamheden kunnen tot gevolg hebben dat eventueel aanwezige archeologische waarden worden verstoord.

⁶ Portaal voor Ruimtelijke Plannen.

⁷ De Boer, 2016; Gemeente Geertruidenberg, 2017.

⁸ Omgevingsrapportage Noord-Brabant

2.5 Aardwetenschappelijke gegevens

Het landschap heeft altijd een belangrijke rol gespeeld in het nederzettingsspatroon. Bij onderzoek naar archeologische sporen in een bepaald gebied is het van groot belang te weten hoe het landschap er in het verleden heeft uitgezien. Men kan meer te weten komen over dit landschap door de geologische opbouw, de bodem en de hydrologie van een gebied te bestuderen.

De volgende aardwetenschappelijke gegevens zijn bekend van het plangebied:

Tabel 1. Aardwetenschappelijke gegevens plangebied

Type gegevens	Gegevensomschrijving
Geologie ⁹	Formatie van Naaldwijk, Laagpakket van Walcheren op Formatie van Nieuwkoop; zeeklei op veen (Na8)
Geomorfologie ¹⁰	Ongekarteed door bebouwing
Bodemkunde ¹¹	Ongekarteed door bebouwing
Grondwatertrap	VII

Landschappelijke ontwikkeling

Gedurende de laatste ijstijd had de wind vrij spel in het verplaatsen van zand en silt. In deze periode werd over een groot deel van Nederland, waaronder ook de omgeving van het plangebied, een pakket dekzand afgezet. Dit dekzand behoort tot de Formatie van Bostel.¹²

Gedurende het Holoceen ontwikkelt zich door de stijgende grondwaterstanden een dik veenpakket in het westen van Brabant, de Formatie van Nieuwkoop (zie figuur 5). In eerste instantie worden de kleipakketten in het westen hierdoor afgedekt, maar later ook de Pleistocene dekzandgebieden waarvan het plangebied deel uitmaakt. De vorming van de afdekkende veenlaag over de dekzandafzettingen ter hoogte van het plangebied vond plaats in het Subboreaal (3850-1100 voor Chr.), een periode die ongeveer overeenkomt met het Neolithicum en de Bronstijd.¹³

Een deel van het veen werd bij latere inbraken van de zee weer weggeslagen, waarbij zeeklei werd afgezet. Bij ontginningen in de Late-Middeleeuwen zijn grote delen van deze veengebieden in West-Brabant afgegraven. Door het afgraven van het veen kon de zee steeds verder oostwaarts oprukken en werd een dek van zeeklei afgezet. Deze jonge zeeklei behoort tot het Laagpakket van Walcheren, Formatie van Naaldwijk.¹⁴

Geertruidenberg is gesticht in de Late-Middeleeuwen, in de 11^e eeuw, op een zandopduiking (vermoedelijk een oude dekzandrug) in het veen. Vanaf deze periode begint men het veengebied te ontwateren door dijken en dammen aan te leggen. Hierdoor ontstaat de Grote Waard ten noorden van de stad. Door het verlagen van de grondwaterspiegel gaat het veen verteren en klinkt het in. Al vanaf de 13^e eeuw zorgt dit voor grote overstromingen en steeds verder oprukkend zeewater. De grootste van deze vindt plaats in 1421. Tijdens deze St. Elisabethsvloed verdwijnt de Grote Waard en ontstaat de Biesbosch. Tijdens de overstromingen wordt ook, zoals hierboven beschreven, het jonge zeeklei op het veen afgezet. Geertruidenberg heeft ook last van deze overstromingen maar wordt vanwege

⁹ De Mulder et al., 2003.

¹⁰ Alterra, 2003.

¹¹ Stichting voor Bodemkartering, 1987.

¹² De Mulder et al. 2003; Berendsen, 2008.

¹³ Berendsen, 2008.

¹⁴ Berendsen, 2005; Tebbens, 2016.

zijn hogere ligging niet zelf overstroomd. Om de stad droog te houden is de ondergrond regelmatig opgehoogd met pakketten zand en klei vermengd met puin en afval.¹⁵

DINO¹⁶

Het Dinoloket is de centrale toegangspoort tot Data en Informatie van de Nederlandse Ondergrond (DINO). Het DINO-systeem is de centrale opslagplaats voor geowetenschappelijke gegevens over de diepe en ondiepe ondergrond van Nederland. Het archief omvat diepe en ondiepe boringen, grondwatergegevens, sonderingen, geo-elektrische metingen, resultaten van geologische, geochemische en geomechanische monsteranalyses, boorgatmetingen en seismische gegevens. De site wordt beheerd door TNO.

In het Dinoloket zijn enkele boringen binnen de voormalige vestigingswerken bestudeerd.¹⁷ Hieruit blijkt dat de ondergrond bestaat uit een pakket zand van 0,90 tot 24,25 meter dik. In een van de boringen (B44D1080) bevindt zich onder een laag zand van 0,90 meter dikte een pakket klei tot op 4 meter. Bij een andere boring (B44B0014) bestaat de bodemopbouw uit een laag zand tot 1,25 meter onder het maaiveld, met daaronder een laag veen van 0,50 meter dik, gevolgd door een laag klei van 2 meter dik. Onder de laag klei volgt weer een zandpakket tot op 10 meter onder het maaiveld.

Het bovenliggende zandpakket is te relateren aan de jongere ophopingslagen die vanaf de stichting van de stad zijn aangebracht. Dieper liggende pakketten zand zijn mogelijk te relateren aan de oude dekzandrug waarop de stad gesticht is en dus aan de Formatie van Boxtel. De lagen klei en veen zijn vermoedelijk ook binnen de vestigingswerken gebracht bij de ophoging van de stad.¹⁸ Het veen is te relateren aan de Formatie van Nieuwkoop en het klei aan het Laagpakket van Walcheren van de Formatie van Naaldwijk.

Geomorfologie

De geomorfologische kaart van Nederland (1:50.000) geeft de mate van reliëf en de vormen die in het landschap te onderscheiden zijn weer.

Doordat het plangebied zich binnen de bebouwde kom van Geertruidenberg bevindt, is de geomorfologie niet gekarteerd (zie figuur 6). De stad ligt op de overgang van het zuidelijk dekzandgebied en het rivierengebied en is gesticht op een zandopduiking. Deze zandopduiking maakte vermoedelijk een deel uit van een westzuidwest-oostnoordoost georiënteerde dekzandrug.¹⁹ Op circa 600 meter ten oosten en 400 meter ten zuiden van het plangebied loopt de rivier de Donge. Deze rivier vindt zijn oorsprong in een Laat-Glaciaal beekvallei en is doorheen de tijd nauwelijks veranderd van ligging.²⁰ Ten westen van het gebouwde gebied ligt een lager gelegen dekzandvlakte (2M13).

Actueel Hoogtebestand Nederland (AHN)²¹

Het Actueel Hoogtebestand Nederland vormt een belangrijke aanvullende informatiebron voor de landschapsanalyse. Dit met behulp van laseraltimetrie verkregen digitale bestand vormt een gedetailleerd beeld van het huidige reliëf in het plangebied.

¹⁵ Zijlmans, 1978; Van der Wel, 1996; Stiekema, 2016.

¹⁶ Dinoloket.

¹⁷ DINO boornummers B44B0016, B44D1078, B44D1080, B44B0015, B44B0014

¹⁸ De aanwezigheid van kleiige en moerige ophooglagen is onder andere aangetoond tijdens een proefsleuvenonderzoek uitgevoerd door Econsultancy 80 meter ten westen van het plangebied. Zie Mientjes 2019.

¹⁹ Van der Wel, 1996; Mientjes, 2019.

²⁰ Cohen *et al.*, 2012.

²¹ AHN.

Door de bebouwing van Geertruidenberg is het beeld van de AHN enigszins verstoord. Toch is het duidelijk dat het plangebied zich binnen het hoger gelegen deel van de stad bevindt. Binnen het plangebied verschilt de AHN van 3 meter +NAP in het zuidoosten, aan de Koestraat, tot 2,1 meter +NAP in het westen, aan de Sint Gertrudisstraat. Het plangebied is gelegen op de helling van de Markt in het oosten (4,2 meter +NAP) naar een iets lager gelegen gedeelte binnen de vestigingswerken in het westen (2 meter +NAP). Het bebouwde gebied net buiten de vestigingswerken (in het westen) bevindt zich op een hoogte van ongeveer 0,5 tot 1 meter +NAP (zie figuur 7).

Bodemkunde

Doordat het plangebied zich binnen de bebouwde kom van Geertruidenberg bevindt, is de bodemopbouw niet gekarteerd (zie figuur 8). Bij eerder uitgevoerd gravend onderzoek in de directe omgeving van het plangebied zijn geen specifieke bodemtypes aangetroffen. Uit deze onderzoeken blijkt dat de bodemopbouw in dit gebied bestaat uit verschillende ophooglagen uit de Middeleeuwen en de Nieuwe tijd.²² Direct ten zuidwesten van het plangebied werd onder deze ophooglagen direct de intacte dekzand C-horizont aangetroffen op een diepte van 1,20 meter onder het maaiveld.²³

Grondwatertrap

Grondwatertrappen zijn een indicatie voor de diepte van de grondwaterstand en de seizoensfluctuatie daarvan. De grondwatertrappenindeling is gebaseerd op de gemiddeld hoogste (GHG) en de gemiddeld laagste grondwaterstand (GLG). Hiermee worden de winter- en zomergrondwaterstanden gekarakteriseerd in een jaar met een gemiddelde neerslag en verdamping. In stedelijk gebied zijn geen grondwatertrappen bepaald. Deze worden als 'witte vlekken' op de Bodemkaart van Nederland (1:50.000) weergegeven. Doordat het plangebied zich binnen de bebouwde kom van Geertruidenberg bevindt, is de grondwatertrap niet gekarteerd.

2.6 Archeologische waarden

Voor de uitkomst van het bureauonderzoek is het van belang de bekende archeologische waarden (al dan niet volledig onderzocht) te beschrijven. Een belangrijke informatiebron is het landelijke ARCheo-logisch Informatie Systeem (ARCHIS), dat beheerd wordt door de Rijksdienst voor het Cultureel Erfgoed (RCE).²⁴ In dit systeem worden alle archeologische gegevens verzameld en via internet zijn deze door bevoegden te raadplegen.

De bekende archeologische waarden zijn middels kaartmateriaal weergegeven in figuur 9. Hierop staan de in ARCHIS geregistreerde AMK-terreinen, waarnemingen, vondstmeldingen en onderzoeksmeldingen binnen een straal van 200 meter weergegeven. Vanwege het grote aantal waarnemingen en vondstmeldingen binnen het onderzoeksgebied is besloten om het onderzoeksgebied voor het onderzoek van de archeologische waarden te verkleinen van 500 naar 200 meter. Aangezien de gemeentelijke beleidskaart een hoger detailniveau heeft dan de landelijke IKAW (Indicatieve Kaart Archeologische Waarde) is de IKAW voor het onderzoek niet geraadpleegd.

Cultuurhistorische Waardenkaart Provincie Noord-Brabant²⁵

In de CHW-kaart van de provincie Noord-Brabant heeft de provincie het 'provinciaal belang' aangeduid. Dit belang bestaat uit 21 cultuurhistorische en 16 archeologische landschappen. In de 21 cultuurhistorische landschappen heeft de provincie verschillende cultuurhistorische vlakken gedefinieerd. Van al deze landschappen en vlakken zijn beknopte beschrijvingen gemaakt. De 16 archeolo-

²² Cleijne, 2010; Mientjes, 2019.

²³ Mientjes, 2019.

²⁴ Archeologisch informatiesysteem Archis3, Rijksdienst voor het Cultureel Erfgoed (RCE), Amersfoort

²⁵ Cultuurhistorische Waardenkaart van de Provincie Noord-Brabant

gische landschappen hebben tot doel om het bodemarchief in de bewuste gebieden duurzaam en in samenhang te behouden. Het plangebied ligt niet in een cultuurhistorisch en archeologisch landschap.

AMK-terreinen binnen het onderzoeksgebied²⁶

De Archeologische Monumentenkaart (AMK) bevat een overzicht van archeologische monumenten/terreinen in Nederland. De terreinen zijn beoordeeld op verschillende criteria (kwaliteit, zeldzaamheid, representativiteit, ensemblewaarde en belevingswaarde). Op grond daarvan zijn deze ingedeeld in vier categorieën; terreinen met archeologische waarde, een hoge archeologische waarde, een zeer hoge archeologische waarde of een zeer hoge archeologische waarde met een beschermde status.

Het plangebied ligt binnen het AMK-terrein 16792. Dit AMK-terrein hangt samen met de oude stadskern van Geertruidenberg. Binnen dit terrein kunnen resten van de (laat-)middeleeuwse en Nieuwe tijd bewoning van Geertruidenberg aangetroffen worden. Op circa 110 meter ten zuidoosten van het plangebied ligt het AMK-terrein 15466. Dit plangebied hangt samen met het 14^e-eeuwse kasteel van Geertruidenberg (zie bijlage 2 en figuur 9).

In het verleden uitgevoerde archeologische onderzoeken binnen het onderzoeksgebied²⁷

Binnen het onderzoeksgebied zijn in de afgelopen jaren door verschillende archeologische bedrijven en instellingen in totaal 16 archeologische onderzoeken uitgevoerd. Het gaat daarbij om bureauonderzoeken, geofysisch onderzoek, proefsleufonderzoeken, archeologische begeleidingen van graafwerkzaamheden en opgravingen (zie bijlage 3 en figuur 9).

De resultaten van de onderzoeken die rondom het plangebied zijn uitgevoerd laten zien dat er binnen het onderzoeksgebied een hoge archeologische verwachting is voor bewoningssporen uit de Middeleeuwen en de Nieuwe tijd. Tijdens gravend onderzoek in de omgeving van het plangebied zijn archeologische sporen uit de 14^e tot en met de 19^e eeuw aangetroffen. De onderzoeken binnen het plangebied de Riethorst, het plangebied Markt 40-42 en de onderzoeken van de Oudheidkundige Kring 'Geertruydenberghe' zullen hieronder in iets meer detail besproken worden.

Plangebied de Riethorst (OM-nrs. 2192940100 (27865), 4042883100 en 4577354100)

Naar aanleiding van de bouw van een nieuw verpleeghuis heeft Econsultancy in 2016 en 2017 archeologisch onderzoek uitgevoerd op het plangebied de Riethorst, 80 meter ten westen van het Plangebied Pastoor van den Broekstraat 2. In 2008 was door Geo-Logical al een archeologisch bureauonderzoek uitgevoerd voor het plangebied. Naar aanleiding van nieuwe bouwplannen werd besloten om in 2016 een actualisatie van het bureauonderzoek uit te voeren. Op basis van deze actualisatie is er voor de perioden (Laat-)Paleolithicum tot en met de Romeinse tijd een middelhoge archeologische verwachting opgesteld voor het plangebied, en voor de Middeleeuwen en Nieuwe tijd een hoge verwachting.²⁸

Naar aanleiding van deze verwachting is in april 2017 een proefsleuvenonderzoek uitgevoerd in die delen van het plangebied waar geen bebouwing aanwezig was en waar het terrein dus toegankelijk was voor onderzoek. Er zijn vier proefsleuven aangelegd met een totaal oppervlak van 320 m². Alleen in werkput 2 kon het vlak deels tot in de top van de natuurlijke ondergrond worden aangelegd. In de overige werkputten kon het vlak, door Arbotechnische veiligheidsredenen, alleen aangelegd worden tot het archeologisch relevante niveau binnen de antropogene ophooglagen, maximaal 2,10 meter beneden het maaiveld. Tijdens het onderzoek zijn zeven sporen aangetroffen. Vier van deze zeven

²⁶ Archeologisch informatiesysteem Archis3, Rijksdienst voor het Cultureel Erfgoed (RCE), Amersfoort

²⁷ Archeologisch informatiesysteem Archis3, Rijksdienst voor het Cultureel Erfgoed (RCE), Amersfoort

²⁸ Stiekema, 2016; Kluiving, 2008; Mientjes, 2019.

sporen waren niet natuurlijk of een (sub)recente verstoring. Het gaat hierbij om een soort damlichaam of beschoeiing, een puinconcentratie en twee baksteenfunderingen. Een van deze baksteenfunderingen kan in verband gebracht worden met een omheining uit 1771 en de puinconcentratie is mogelijk te relateren aan de schuurkerk uit 1767-1862. Het damlichaam en de andere baksteenfundering zijn beide te dateren aan het einde van de 18^e eeuw/begin van de 19^e eeuw. In de aangelegde profielen konden meerdere zandige ophooglagen onderscheiden worden. Deze zijn te dateren tussen de 14^e eeuw en het begin van de 20^e eeuw. Deze ophooglagen waren 1,20 meter dik in werkput 2 en meer dan 2,10 meter dik in de rest van het plangebied. Omdat het vlak hier niet dieper aangelegd kon worden is het niet duidelijk tot op welke diepte deze ophooglagen precies zitten.

In december 2017 is een archeologische begeleiding uitgevoerd binnen een deel van de nieuwe bouwput in het zuidoostelijke deel van het plangebied. De ontgravingen gingen niet dieper dan 1 meter onder het maaiveld, waarbij alleen (sub)recent geroerde en vergraven bodemlagen zichtbaar waren. Omdat de verwachting was dat de overige werkzaamheden ook geen archeologisch relevante bodemlagen zouden bereiken, door de verstoringdiepte van maximaal 1 meter onder het maaiveld, werd besloten dat het vervolgtraject zou bestaan uit periodieke inspecties van de Oudheidkundige Kring 'Geertruydenberghe'. Hierbij zijn geen archeologische waarden meer waargenomen.²⁹

Plangebied Markt 40-42 (OM-nrs. 2115471100 (16769), 2131225100 (19035) en 2243832100 (35036))

Op het plangebied Markt 40-42, 140 meter ten oosten van het plangebied Pastoor van den Broekstraat 2, heeft BAAC in 2009 een archeologische opgraving uitgevoerd. Deze opgraving werd uitgevoerd na de sloop van de bestaande bebouwing en voorafgaand aan de nieuwbouw op de percelen. Aanleiding voor het onderzoek was de hoge archeologische verwachting zoals opgesteld tijdens een bureauonderzoek en bouwhistorische verkenning voorafgaand aan de sloop van de huidige bebouwing, een beperkte sloopbegeleiding tijdens de sloop en de archeologische verwachtingskaart van Geertruidenberg.

Het terrein is archeologisch onderzocht tot op 1-1,20 meter onder het maaiveld, tot op de verstoring van de geplande werkzaamheden. Tijdens de opgraving zijn sporen van bewoning uit de 14^e eeuw aangetroffen in het noorden van het plangebied en sporen van bewoning uit de 17^e-19^e eeuw in het zuiden van het plangebied. In het noorden van het plangebied is de bebouwing bij een nieuwere fase telkens verwijderd om weer vanaf het maaiveldniveau te gaan bouwen. Daarom is in het noordelijke deel erg weinig van de jongere bouwgeschiedenis bewaard gebleven. De maaiveldhoogte ligt, net zoals in het verleden, in de noordelijke deel ook hoger dan in het zuidelijke deel. De panden die vanaf de 14^e eeuw op het terrein in het noorden zijn gebouwd, aan de kant van de Markt, waren redelijke grote gebouwen, die bij de hogere status passen die de Markt en de omgeving van het raadhuis had. Op de achterterreinen is hiervan echter niet veel te merken. Hier verschenen in de 17^e-19^e eeuw allerlei keldertjes, putten en goten die in stedelijke context op achterterreinen worden aangetroffen. Om een goed beeld te krijgen van de natuurlijke ondergrond zijn tijdens de opgraving ook enkele boringen gezet. Hieruit blijkt dat de natuurlijke ondergrond zich onder meerdere ophooglagen op ongeveer 3,20 onder het huidige maaiveld bevindt.³⁰

Opgravingen Oudheidkundige Kring 'Geertruydenberghe'

De Oudheidkundige Kring 'Geertruydenberghe' (Archeologische Werkgroep Geertruidenberg, AWG) heeft meerdere archeologische onderzoeken uitgevoerd in en nabij het plangebied gedurende de laatste decennia. Ten zuidwesten van het plangebied zijn opgravingen uitgevoerd bij de sloop van panden aan het Klein Prinsenhof 21 en de Koestraat 45-49, in 1989 en 2005. Hierbij zijn resten ge-

²⁹ Mientjes, 2019.

³⁰ Cleijne, 2010.

vonden van pre-stedelijke bewoning van Geertruidenberg (11^e en 12^e eeuw), en het klooster van Sint-Catharinadaal uit 1321-1573, een zusterklooster van de 3^e orde van Sint Franciscus. Daarnaast zijn ook resten aangetroffen van het Groot en Klein Prinsenhof (1575-1771/1899), het voormalige verblijf van Prins Willem van Oranje te Geertruidenberg, en het commandeurshuis (1773-1810/1821).³¹

Direct ten noorden van het plangebied is in 1977 een archeologische waarneming uitgevoerd door de Oudheidkundige Kring tijdens de sloop van de voormalige Rooms Katholieke Kerk. Hierbij werden sporen aangetroffen die verband houden met leerlooierijen in de Late-Middeleeuwen (13^e-14^e eeuw), zestien waterputten uit de 15^e-16^e eeuw en verdere bewoningsporen uit de 16^e tot en met de 18^e eeuw.³²

Conclusie

De in het verleden uitgevoerde onderzoeken tonen aan dat er in de omgeving van het plangebied sporen van bewoning uit de Late-Middeleeuwen en de Nieuwe tijd zijn aangetroffen. Er zijn geen sporen van oudere periodes aan het licht gekomen. Daarnaast toont het gravend onderzoek aan dat de Middeleeuwse-Nieuwe tijd ophooglagen zich tot op een diepte van 1,20 tot 3,20 meter onder het maaiveld doorzetten. Er wordt verwacht dat dit binnen het plangebied Pastoor van den Broekstraat 2 ook het geval is.

Vondstmeldingen binnen het onderzoeksgebied³³

In ARCHIS staan alle bekende archeologische vondstmeldingen geregistreerd. Binnen het plangebied zijn geen vondstmeldingen geregistreerd. Binnen het onderzoeksgebied staan 19 vondstmeldingen geregistreerd (zie bijlage 4 en figuur 9).

De vondsten die rondom het plangebied zijn gedaan laten zien dat er menselijke activiteiten hebben plaats gevonden in het onderzoeksgebied in de (Late-)Middeleeuwen en de Nieuwe tijd. Het gaat hierbij zowel om fragmenten aardewerk en resten van gebruiksvoorwerpen als stenen funderingen en muurresten. Vondsten uit eerdere periodes zijn binnen het onderzoeksgebied niet aangetroffen.

Wetenschappelijke publicaties, archieven en provinciaal archeologisch depot

In het kader van dit bureauonderzoek zijn enkele publicaties geraadpleegd van archeologische onderzoeken die in het verleden binnen het onderzoeksgebied hebben plaatsgevonden (zie hierboven). Er heeft in het kader van dit bureauonderzoek geen archiefonderzoek plaats gevonden en er is geen contact opgenomen met het provinciaal depot van Noord-Brabant, aangezien er verwacht werd dat dit voor dit plangebied geen meerwaarde zou hebben.

2.7 Beschrijving van het historische gebruik

In het plangebied kunnen naast archeologische sporen ook historische relictten voorkomen die nog in het landschap zichtbaar zijn. Het gaat hierbij om historisch geografische relictten zoals nederzettingsvormen en wegen- en kavelpatronen. Veel van deze bewaard gebleven historische geografie geeft door de herverkavelingen in de tweede helft van de 20^e eeuw een incompleet beeld van het historisch landschap. Historische kaarten van vóór de herverkaveling zijn een goede aanvulling op het huidige incomplete beeld. Voor de historische ontwikkeling is naast het historisch kaartmateriaal ook relevante achtergrondliteratuur geraadpleegd.

Korte bewoningsgeschiedenis van Geertruidenberg

³¹ Zijlmans & Kooiman, 1994; Koopmanschap & Zijlmans, 2007; Mientjes, 2019.

³² Koopmanschap & Zijlmans, 2008; Mientjes, 2019.

³³ Archeologisch informatiesysteem Archis3, Rijksdienst voor het Cultureel Erfgoed (RCE), Amersfoort

In deze paragraaf wordt een bespreking van de bewoningsgeschiedenis van de streek gegeven. Een algemene ontwikkeling van de bewoningsgeschiedenis van Nederland wordt weergegeven in bijlage 5.

Na de melding van de kapel Sint Gertrudis, die vanaf 645 na Chr. op de vermoedelijke dekzandrug heeft gestaan, is de vroegste schriftelijke bron met een vermelding van Geertruidenberg uit de 12^e eeuw. In 1213 na Chr. verleent Graaf Willem I van Holland 'Sint Geertruidenberg' stadsrechten. Na 1304 bleef de stad in Hollands bezit. Het kasteel van Geertruidenberg werd in 1321 gebouwd net buiten de stadsmuur, ten oosten van de Koepoort. In de Late-Middeleeuwen was de stad een belangrijk handelscentrum waar graven en edelen bijeenkwamen om hun belangen te behartigen. De Hoekse en Kabeljauwse Twist in 1420 en de stormvloed in de 15^e eeuw, zoals de St. Elisabethsvloed van 1421, maakten een einde aan die welvarende handelsfunctie, maar de stad kreeg er de rol van grensvesting voor terug. Vanwege de opkomst van het geschut werd eind 16^e eeuw de verdediging van de stad gewijzigd. De middeleeuwse stadsmuren zijn sinds 1576 vervangen door aarden vestingwallen, die tegenwoordig nog aanwezig zijn aan de noord- en westzijde van de oude stadskern van Geertruidenberg, op circa 175 meter ten westen van het plangebied. Sinds 1814 maakt de stad deel uit van de provincie Noord-Brabant.³⁴

De naam Geertruidenberg, voorheen bekend als *mons sancte gertrudis*, *sinte gheerdenbergen* en *tsente Geertruydenberghe*, verwijst naar een hoge oprijzing in het landschap, genoemd naar de Heilige Gertrudis. Dit komt overeen met de locatie van de stad op het oostelijk einde van een oost-west lopende zandrug aan de rivier de Donge.³⁵

Historisch kaartmateriaal

De situatie van het plangebied is op verschillende historische kaarten als volgt:

Tabel II. Geraadpleegd historisch kaartmateriaal

Bron	Periode	Kaartblad	Schaal	Omschrijving plangebied	Bijzonderheden/directe omgeving
Kadastrale minuut ³⁶	1817	Gemeente Geertruidenberg, sectie B, blad 02	1:2.500	Deel van een gebouw in de zuidoostelijke hoek. Rest van het plangebied maakt deel uit van 7 achterterreinen van woningen	Plangebied bevindt zich aan de achterkant, ten westen, van de huizenrij van de Koestraat en ten zuiden van de huizenrij van de Markt. Ten westen van het plangebied bevindt zich een kerk.
Militaire topografische kaart ³⁷ (nettekening)	1850-1864	44	1:50.000	-	-
Militaire topografische kaart (veldminuut)	1892	584	1:50.000	-	-
Militaire topografische kaart (veldminuut)	1896	584	1:50.000	-	-
Militaire topografische kaart (veldminuut)	1910	584	1:50.000	Plangebied onbebouwd, maakt deel uit van achterterrein van de woningen van de Koestraat en de Venestraat	-
Militaire topografische kaart (veldminuut)	1916	584	1:50.000	-	-

³⁴ Van der Wel, 1996; Stiekema, 2016.

³⁵ Berkel & Samplonius, 1995; Van der Wel, 1996.

³⁶ Beeldbank Rijksdienst voor het Cultureel Erfgoed

³⁷ Kadaster Topotijdreis (bron voor deze kaart en de hierop volgende kaarten in deze tabel).

Topografische kaart	1923	584	1:25.000	-	-
Topografische kaart	1928	584	1:25.000	-	-
Topografische kaart	1935	44BZ2	1:25.000	Bebouwing in noordoosten van plangebied	-
Topografische kaart	1950	44BZ2	1:25.000	-	-
Topografische kaart	1959	44BZ2	1:25.000	Bebouwing in noorden en zuiden van plangebied	-
Topografische kaart	1969	44BZ2	1:25.000	Bebouwing in zuiden en oosten van plangebied	Kerk ten westen van plangebied is afgebroken. Plangebied ligt in het achterterrein van de woningen van de Koestraat en een appartementsgebouw aan de Venestraat.
Topografische kaart	1981	44BZ2	1:25.000	-	-
Topografische kaart	1988	44BZ2	1:25.000	Plangebouw onbebouwd	Ten westen van het plangebied ligt een verzorgingstehuis.
Topografische kaart	1999	44BZ2	1:25.000	Bebouwing in zuidoostelijke hoek van het plangebied	-

Op basis van het beschikbare gedetailleerde historische kaartmateriaal blijkt dat het plangebied in de 19^e eeuw deel uitmaakte van het achterterrein van de woningen aan de Koestraat en de huidige Venestraat, toen nog onderdeel van de Markt. De woning van Koestraat 60 bevindt zich deels binnen het plangebied, in de zuidoostelijke hoek, en deels buiten het plangebied. De rest van het plangebied is onbebouwd en is gelegen over de achterterreinen van vier percelen van de Koestraat en drie percelen van de Markt. Ten westen van het plangebied bevindt zich een kerk. Het gaat hier om een schuurkerk uit 1767. Deze kerk was in gebruik tot 1862, wanneer het werd vervangen door de neogotische Sint-Gertrudiskerk.³⁸

Aan het begin van de 19^e eeuw lijkt het plangebied onbebouwd. Het maakt nog steeds deel uit van de achterterreinen van de huizen aan de Koestraat en Venestraat. De topografische kaarten zijn niet zeer duidelijk over de bebouwing binnen het plangebied. Omstreeks 1935 lijkt er zich in het noordoosten van het plangebied bebouwing te bevinden. Vanaf 1969 lijkt ook het zuidelijke deel van het plangebied bebouwd te zijn. Hoe deze bebouwing samenhangt met de woonhuizen aan de Koestraat is op basis van de topografische kaarten niet duidelijk te zeggen.

De Sint-Gertrudiskerk werd in 1963 afgebroken. Omstreeks deze periode wordt ook de huizenrij aan de Venestraat ten noorden van het plangebied vervangen door een appartementencomplex. Een aantal jaar later, in 1977, werd ten westen van het plangebied een nieuw bewoningscomplex van het verzorgingshuis De Riethorst gebouwd.³⁹ Dit complex is te zien op de topografische kaart van 1988. Op deze kaart is tevens binnen het plangebied geen bebouwing meer aangegeven. Vanaf 1999 bevindt er zich weer bebouwing in de zuidoostelijke hoek van het plangebied. Deze situatie komt overeen met de huidige situatie binnen het plangebied (zie figuur 10).

Rijks- en gemeentemonumenten binnen attentiegebied

Een rijksmonument is in Nederland een zaak (een bouwwerk of object, of het restant daarvan) die van algemeen belang is wegens de schoonheid, de betekenis voor de wetenschap of de cultuurhistorische waarde. Tot 2012 moest een monument 50 jaar of langer geleden zijn vervaardigd om in het

³⁸ Mientjes, 2019; Stiekema, 2016.

³⁹ Mientjes, 2019.

kader van de Monumentenwet voor bescherming in aanmerking te komen. Per 1 januari 2012 is dit criterium vervallen. Een gemeente kan besluiten een bijzonder pand op de gemeentelijke monumentenlijst te zetten. Dit gebeurt als een pand geen nationale betekenis heeft, maar wel van plaatselijk of regionaal belang is. De gemeente legt haar monumentenbeleid vast in de gemeentelijke monumentenverordening.

Naast het gemeentelijk monument is er ook nog het Monumenten Inventarisatie Project (MIP). De MIP Gemeentebeschrjvingen vormen een verzameling beschrijvingen van de historisch-geografische, sociaaleconomische, architectuurhistorische, bouwhistorische en stedenbouwkundige ontwikkelingen van gemeenten in de periode 1850-1940. Deze beschrijvingen zijn samengesteld in het kader van het Monumenten Inventarisatie Project (MIP). Dit project was een initiatief van het Ministerie van Welzijn, Volksgezondheid en Cultuur om een landelijk overzicht te krijgen van de bouwkunst en stedenbouw uit de periode 1850-1940. Het MIP werd in de periode 1987-1994 uitgevoerd door de provincies en de vier grote steden, in samenwerking met de Rijksdienst voor de Monumentenzorg.

Binnen de 50 meter attentiezone ligt 1 rijksmonument en 16 MIP monumenten (zie figuur 11).

Tabel III. Rijksmonumenten rond het plangebied⁴⁰

Nummer	Ligging	Jaartal	Omschrijving
15963	Circa 26 meter ten noordoosten van het plangebied	1825	Huis onder schilddak en met fraaie gepleisterde empire voor- en achtergevel. Kroonlijst versierd met motief van diamantblokken; boven de ingang kroonlijst op voluutvormige consoles. Zesdelige schuiframen. Zeven stoeppalen.

Tabel IV. MIP-monumenten rond het plangebied

Nummer	Ligging	Jaartal	Omschrijving
21733	Circa 5 meter ten zuidoosten van het plangebied	1980	Woonhuis in traditionalistische bouwstijl.
12468	Circa 20 meter ten zuidoosten van het plangebied	1800-1850	Woonhuis met lijstgevel met blokpleisterwerk, zesruits schuifvensters met afgeronde naamhoeken en zadeldak met oud Hollandse pannen.
15926	Circa 21 meter ten oosten van het plangebied	1800-1900	Dubbel woonhuis met blokpleisterwerk, T-schuifvensters en schilddak met oud Hollandse pannen.
619	Circa 25 meter ten zuidoosten van het plangebied	1900	Woonhuis met schoonmetselwerk, T-vensters en schilddak met oud Hollandse pannen. Op de plaats waar nu de keuken is, was vroeger de kapel van Klein Prinsenhof.
10394	Circa 25 meter ten oosten van het plangebied	1985	Winkel en woonhuis met schoonmetselwerk, T-vensters en schilddak met oud Hollandse pannen.
5970	Circa 27 meter ten zuidoosten van het plangebied	1800-1900	Woonhuis met lijstgevel met blokpleisterwerk, schuifvensters en schilddak met oud Hollandse pannen.
19564	Circa 29 meter ten zuidoosten van het plangebied	1895	Cafépand met schoonmetselwerk, schuifvenster en zadeldak met wolfeind met tuile du Nord pannen.

⁴⁰ Rijksmonumentenregister.

14426	Circa 30 meter ten oosten van het plangebied	1910	Dubbel woonhuis met schoonmetselwerk, segmentboogvensters en schilddak met kruispannen.
3669	Circa 32 meter ten zuidoosten van het plangebied	1800-1900	Woonhuis met schoonmetselwerk, zesruits vensters en zadeldak met wolfeind met muldenpannen.
19988	Circa 32 meter ten noordoosten van het plangebied	1920	Woonhuis met schoonmetselwerk, schuifvensters en schilddak met kruispannen. Jaartalsteen met opschrift: A.H.J. Wiercx, Beekmans.
563	Circa 36 meter ten zuidoosten van het plangebied	1925	Dubbel woonhuis met schoonmetselwerk, bovenlichten vensters met kleine roedenverdeling en twee parallelle schilddaken met verbeterde Hollandse pannen. Gevelsteen met afbeelding van twee vissen en een schaap en jaartal 1770.
9802	Circa 37 meter ten zuidoosten van het plangebied	1800-1900	Woonhuis met schoonmetselwerk, zes- en negenruitsvensters en zadeldak met wolfeind met verbeterde Hollandse pannen.
15003	Circa 38 meter ten noordoosten van het plangebied	1630	Winkel en woonhuis met schoonmetselwerk en 19 ^e -eeuwse winkelpui met kroonlijst en fries gedragen door pilasters op hardstenen basemest. Gevelsteen met jaartal en een bekroonde hamer.
16688	Circa 42 meter ten zuidoosten van het plangebied	1900	Woonhuis met schoonmetselwerk, zesruits schuifvensters en schilddak met oud Hollandse pannen.
14006	Circa 43 meter ten noordoosten van het plangebied	1800-1900	Woonhuis met schoonmetselwerk, vier- en zesruits schuifvensters en zadeldak met wolfeind met kruispannen.
9105	Circa 45 meter ten zuidoosten van het plangebied	1800-1900	Hoekhuis met schoonmetselwerk, T-vensters en zadeldak met wolfeind. In achterhuis een opsteek luik voor hout boven de poort.

Bouwhistorische gegevens

Bij de gemeente Geertruidenberg is bij het gemeentelijk archief een aanvraag gedaan tot inzage van bouwdoossiers voor de bebouwing binnen het plangebied (d.d. 01-02-2020, contactpersoon J. Rijpma-Veltkamp). Binnen het gemeentelijke archief zijn geen bouwdoossiers aanwezig voor het plangebied.

Bij het raadplegen van de Basisregistratie Adressen en Gebouwen (BAG) van de bestaande bebouwing blijkt dat de schuur binnen het plangebied is gebouwd in 1925. Het gebouw heeft een bedrijfsfunctie.⁴¹ Uit deze informatie blijkt dat, in tegenstelling tot de informatie uit de topografische kaarten, het zuidwestelijke deel van het plangebied bebouwd is geweest sinds 1925.

Tweede Wereldoorlog

Om vast te stellen of mogelijke archeologische waarden uit de Tweede Wereldoorlog in het plangebied aanwezig zijn, is een aantal publicaties geraadpleegd.⁴²

Uit deze bronnen blijkt dat het plangebied binnen de linie Hintere Wasserstellung ligt. Deze Duitse verdedigingslinie, ook wel de 2^e Wasserstellung genoemd, lag ten oosten van de 1^e of Vordere Wasserstellung en was in gebruik in 1944 en 1945. De linie was aangelegd om een invasie vanuit de kuststreek te vertragen.⁴³ Geertruidenberg zelf was van 13 mei 1940 tot 5 november 1944 bezet door de

⁴¹ Basisregistratie Adressen en Gebouwen (BAG)

⁴² Amersfoort & Kamphuis, 1990/Jong, 1969 – 1994/ Indicatieve kaart Militair Erfgoed/VEO Bommenkaart/Ruimingskaart/Klep & Schoenmaker, 1995/Zwanenburg, 1990.

⁴³ Indicatieve kaart Militair Erfgoed

Duitse troepen. De stad werd bevrijd door de Poolse korpsen van de geallieerde troepen. Onder meer de bruggen van Geertruidenberg waren een gewild doelwit voor bezetting, verdediging en vernieling gedurende de oorlog.⁴⁴

Tijdens de oorlog hebben rondom het plangebied gevechtshandelingen plaatsgevonden. Hiervan kunnen binnen het plangebied nog resten worden verwacht.

Aanvullende informatie

Voor aanvullende informatie is contact gezocht met de plaatselijke Oudheidkundige Kring 'Geertruidenberghe' (d.d. 26 januari 2021). De heer J. van Gils heeft laten weten dat er bij de Oudheidkundige Kring voor dit plangebied geen aanvullende informatie bekend is.

2.8 Gespecificeerd archeologisch verwachtingsmodel

Op grond van de gegevens uit het bureauonderzoek is de volgende gespecificeerde archeologische verwachting opgesteld:

Tabel III. Gespecificeerde archeologische verwachting

Archeologische periode	Gespecificeerde verwachting	Te verwachten complextype/resten	Relatieve diepte t.o.v. het maaiveld
(Laat-)Paleolithicum	Middelhoog	Kampementen, vuursteenstrooiingen en vuurstenen gebruiksvoorwerpen	Onder de middeleeuwse ophooglagen en in de top van de dekzandafzettingen
Mesolithicum	Middelhoog	Kampementen, vuursteenstrooiingen en vuurstenen gebruiksvoorwerpen	Onder de middeleeuwse ophooglagen en in de top van de dekzandafzettingen
Neolithicum	Middelhoog	Akkerlaag en/of nederzettingssporen, grafvelden, rituele plaatsen: kleine fragmenten aardewerk, natuursteen en vuurstenen gebruiksvoorwerpen, houtskool en gebruiksvoorwerpen	Onder de middeleeuwse ophooglagen en in de top van de dekzandafzettingen
Bronstijd	Middelhoog	Akkerlaag en/of nederzettingssporen, grafvelden, rituele plaatsen: kleine fragmenten aardewerk, natuursteen en vuurstenen gebruiksvoorwerpen, metaalresten, houtskool, botresten en gebruiksvoorwerpen	Onder de middeleeuwse ophooglagen en in de top van de dekzandafzettingen
IJzertijd	Middelhoog	Akkerlaag en/of nederzettingssporen, grafvelden, rituele plaatsen: kleine fragmenten aardewerk, natuursteen, metaalresten, glasresten, houtskool, botresten en gebruiksvoorwerpen	Onder de middeleeuwse ophooglagen en in de top van de dekzandafzettingen
Romeinse tijd	Middelhoog	Akkerlaag en/of nederzettingssporen, grafvelden, rituele plaatsen: kleine fragmenten aardewerk, natuursteen, metaalresten, glasresten, houtskool, botresten en gebruiksvoorwerpen	Onder de middeleeuwse ophooglagen en in de top van de dekzandafzettingen
Vroege-Middeleeuwen	Middelhoog	Bewoningssporen van een (boeren)erf: kleine fragmenten aardewerk, metaalresten, glasresten, houtskool, botresten, organische resten en gebruiksvoorwerpen	Onder de middeleeuwse ophooglagen en in de top van de dekzandafzettingen
Late-Middeleeuwen	Hoog	Bewoningssporen van het achterterrein van een woonerf: funderingsresten van	Onder het maaiveld en in de middeleeuwse ophooglagen

⁴⁴ Jong, 1969-1994; Klep & Schoenmaker, 1995; Zwanenburg, 1990.

		bijgebouwen, water-/beerput, sporen van (moes)tuin, kleine fragmenten aardewerk, metaalresten, glasresten, houtskool, botresten, organische resten en gebruiksvoorwerpen	
Nieuwe tijd	Hoog	Bewoningssporen van het achterterrein van een woonef: funderingsresten van bijgebouwen, water-/beerput, sporen van (moes)tuin, kleine fragmenten aardewerk, metaalresten, glasresten, houtskool, botresten, organische resten en gebruiksvoorwerpen	Onder het maaiveld en in de Nieuwe tijd ophooglagen

Door archeologisch onderzoek is er een goed beeld van waar de jagers en verzamelaars hun tijdelijke kampementen vestigden. De jagers en verzamelaars waren afhankelijk van een aantal ecologische factoren, zoals het voedselaanbod en de aanwezigheid van grondstoffen in de omgeving van de locatie. Ze leefde van de jacht, visserij en het verzamelen van onder andere noten, vruchten en wortels. Dit soort voedsel was met name te vinden op het overgangsgebied van hoge en droge gronden naar lage en natte gronden, de gradiëntzone, en dichtbij water, zoals vennen en beken. Op dit soort locaties was ook drinkwater bereikbaar.⁴⁵ Het plangebied was gelegen in een dergelijk gradiëntzone, op circa 200 meter van de rivier. Deze locatie maakte het plangebied gunstig voor jagers en verzamelaars. Er geldt een middelhoge archeologische verwachting voor het aantreffen van sporen uit het (Laat-)Paleolithicum en Mesolithicum.

Voor de landbouwers zijn andere factoren van belang bij de locatiekeuze. Vanaf het Neolithicum ging men zich vestigen op één locatie. Om te kunnen blijven wonen op één plek werd het kunnen uitvoeren van landbouw een belangrijke factor. Voor akkerbouw is onder andere een vruchtbare bodem en een goede afwatering van belang.⁴⁶ Het plangebied was vanaf het Neolithicum gelegen op een zandopduiking (vermoedelijk een oude dekzandrug) in het veengebied. Deze hogere en droge ligging in een verder nat landschap maakte het gebied een gunstige locatie voor landbouwers. Er geldt een middelhoge verwachting voor het aantreffen van archeologische resten uit het Neolithicum tot en met de Vroege-Middeleeuwen.

Uit de archeologische gegevens die verzameld zijn uit het onderzoeksgebied blijkt dat er in de omgeving van het plangebied sporen van menselijke activiteit zijn waargenomen uit de Middeleeuwen en de Nieuwe tijd. Door het ontbreken van sporen uit vroegere periodes is de archeologische verwachting, ondanks de gunstige locatie van het plangebied, bijgesteld naar middelhoog voor alle periodes van het Paleolithicum tot en met de Vroege-Middeleeuwen.

In de 11^e eeuw werd op de zandopduiking de stad Geertruidenberg gesticht. Het plangebied maakt deel uit van de historische kern van Geertruidenberg en is gelegen op het achterterrein van de woningen van de Koestraat en de Venestraat. Archeologisch onderzoek in de directe omgeving van het plangebied toont aan dat er in deze historische kern resten van de laatmiddeleeuwse en Nieuwe tijd bewoning van Geertruidenberg aanwezig zijn. Er geldt een hoge archeologische verwachting voor het aantreffen van sporen uit de Late-Middeleeuwen en de Nieuwe tijd.

In het hele plangebied kunnen archeologische resten voorkomen uit alle archeologische perioden. De kans op het voorkomen van de resten is middelhoog tot hoog. De archeologische resten worden direct aan of onder het maaiveld verwacht. laatmiddeleeuwse en Nieuwe tijd sporen kunnen zich direct onder het maaiveld of in de ophooglagen van de middeleeuwse/Nieuwe tijd stad bevinden. Resten uit

⁴⁵ Louwe Kooijmans et al., 2005.

⁴⁶ Louwe Kooijmans et al., 2005.

oudere periodes zijn te verwachten in de dekzandafzettingen onder deze ophooglagen. Organische resten en metaal zullen door de relatief droge en zure bodemomstandigheden slecht zijn geconserveerd. Het complextype en de omvang kunnen niet nader worden gespecificeerd door de beperkte gegevens.

Bodemverstoring

Dat een gebied een middelhoge of hoge archeologische verwachting heeft, betekent niet dat eventuele aanwezige archeologische resten behoudenswaardig zijn. De waarde van archeologische vindplaatsen wordt grotendeels bepaald door de mate waarin grondsporen dan wel vondsten *in situ* bewaard zijn gebleven.

Het plangebied is in het verleden in gebruik geweest als siertuin. De aanleg van deze tuin en aanwezige beplanting, waaronder de grote boom in het noordwesten van het plangebied, kunnen ervoor gezorgd hebben dat eventueel aanwezige archeologische waarden, die vanaf het maaiveld worden verwacht, mogelijk verloren zijn gegaan. Bij de bouw van de schuur in het zuidwesten van het plangebied kan de bodem ook verstoord zijn geraakt. De aanleg van funderingen, ondergrondse infrastructuur of andere bodemverstoringen gerelateerd aan deze bouw, kunnen ook tot verstoring van eventueel aanwezige archeologische waarden hebben geleid.

3 CONCLUSIE EN ADVIES

Doel van het bureauonderzoek is een antwoord te vinden op de vraag wat de gespecificeerde archeologische verwachting voor het plangebied is. Het plangebied heeft een middelhoge verwachting voor alle periodes van het (Laat)-Paleolithicum tot en met de Vroege-Middeleeuwen en een hoge verwachting voor de Late-Middeleeuwen en de Nieuwe tijd.

Gezien de in dit onderzoek opgestelde archeologische verwachting is binnen het plangebied vervolgonderzoek noodzakelijk om deze te toetsen. Het vervolgonderzoek kan het beste worden uitgevoerd in de vorm van een karterend en waarderend proefsleuvenonderzoek, waarbij een proefsleuf zal worden aangelegd op de locatie van de nieuwbouw, of in de vorm van een opgraving – variant archeologische begeleiding.

Gezien de ligging van het plangebied in een historische kern is in dit stadium de meest geschikte onderzoeksmethode een karterend en waarderend proefsleuvenonderzoek. Booronderzoeken zijn in historische kernen minder geschikt gezien de kans op het voorkomen van puinlagen die aan historische bebouwing toegeschreven kan worden groot is. Bij het proefsleuvenonderzoek zal op de locatie van de nieuwbouw een proefsleuf aangelegd worden met als doel om eventuele archeologische waarden te karteren en waarden. Voor een goede visualisatie van eventueel aanwezige archeologische waarden zal de proefsleuf worden aangelegd met een breedte van 4 meter over een lengte van 10 tot 20 meter. Hierbij zal een inschatting gemaakt kunnen worden van aanwezige archeologische waarden en eventuele verstoringen binnen een groot deel van het te verstoren oppervlakte.

Voor de nieuwbouw zullen funderingssleuven worden gegraven tot op een diepte van 80 centimeter onder het maaiveld. Vanwege deze beperkte bodemverstorende ingrepen zou ook een vervolgonderzoek in de vorm van een archeologische begeleiding mogelijk zijn. Hierbij begeleidt de archeoloog de civieltechnische graafwerkzaamheden waarbij archeologische waarden bij het aantreffen direct geborgen worden en daarmee ex-situ worden behouden. Voor zowel het proefsleuvenonderzoek als de archeologische begeleiding dient een door de bevoegde overheid goedgekeurd Programma van Eisen te zijn opgesteld waarin is vastgesteld waaraan het onderzoek moet voldoen.

Bij het vervolgonderzoek zal het bouwvak van de nieuwbouw onderzocht worden. Voor de rest van het plangebied, waar geen bodemverstorende activiteiten gaan plaatsvinden, zal de dubbelbestemming voor archeologie worden behouden (figuur 12). Indien hier toch bodemingrepen zullen plaatsvinden, is archeologisch vervolgonderzoek wel noodzakelijk.

Bovenstaand advies is van Econsultancy. De resultaten van onderhavig onderzoek dienen te worden beoordeeld door de bevoegde overheid (gemeente Geertruidenberg). De bevoegde overheid neemt vervolgens een besluit.

Mochten tijdens de graafwerkzaamheden toch archeologische waarden worden aangetroffen, dan dient hiervan melding te worden gemaakt conform artikel 5.10 van de Erfgoedwet uit juli 2016 bij het Ministerie van Onderwijs, Cultuur en Wetenschap (de Rijksdienst voor het Cultureel Erfgoed⁴⁷).

⁴⁷ Infodesk email: info@cultureelerfgoed.nl of tel: 033-4217456.

LITERATUUR

- Alterra, 2003: *Digitale Geomorfologische kaart van Nederland*, schaal 1:25.000.
- Amersfoort, H. & P.H. Kamphuis, 1990: *Mei 1940. De strijd op Nederlands grondgebied*. 's- Gravenhage.
- Berendsen, H.J.A., 2005: *Fysische Geografie van Nederland, deel 4: Landschappelijk Nederland. De fysisch-geografische regio's*. Van Gorcum, Assen.
- Berendsen, H.J.A., 2008: *Fysische Geografie van Nederland, deel 1: De vorming van het land. Inleiding in de geologie en de geomorfologie*. Van Gorcum, Assen.
- Berkel, G. van & K. Samplonius, 1995: *Nederlandse plaatsnamen. De herkomst en betekenis van onze plaatsnamen.*, Meppel.
- Boer, E.A.M. de, 2016. *Gemeente Geertruidenberg. Actualisatie Archeologische Verwachtingskaart*. BAAC Rapport V-15.0230, 's-Hertogenbosch.
- Cleijne, I.J., 2010. *Opgraving Geertruidenberg Markt 40-42*. BAAC rapport A-09.0130, 's-Hertogenbosch.
- Cohen, K.M., E. Stouthamer, H.J. Pierik en A.H. Geurts, 2012: *Digitaal Basisbestand Paleogeografie van de Rijn-Maas Delta*. Universiteit Utrecht.
- Gemeente Geertruidenberg, 2017: *Nota Archeologie. Gemeente Geertruidenberg. Vastgesteld door de raad op 30 november 2017*. Gemeenteblad 221072, Geertruidenberg.
- Jong, L. de, 1969-1994: *Het Koninkrijk der Nederlanden in de Tweede Wereldoorlog*. 's- Gravenhage.
- Klep C. & B. Schoenmaker, 1995: *De Bevrijding Van Nederland 1944-1945 - Oorlog op de flank*. Den Haag.
- Kluiving, S.J., 2008: *Archeologisch bureauonderzoek. Locatie Riethorst, Geertruidenberg (Gemeente Geertruidenberg)*. GEO-LOGICAL-reeks 27, Delft.
- Koopmanschap, H. en B. Zijlmans, 2007: *Bureauonderzoek en Waarnemingen. Locatie Prinsenhof Zuidwest, Koestraat 45-49 te Geertruidenberg*. (Archeologisch Rapport) Geertruidenberg.
- Koopmanschap, H. & B. Zijlmans, 2008: *Bureauonderzoek en Waarnemingen. Locatie voormalige r.k.-kerk de Venestraat 1997*. (Archeologisch Rapport 2) Geertruidenberg.
- Louwe Kooijmans, L.P., P.W. van den Broeke, H. Fokkens, A. van Gijn (red.), 2005: *Nederland in de prehistorie*. Uitgeverij Bert Bakker, Amsterdam.
- Mientjes, A.C., 2019: *Rapportage Archeologisch onderzoek de Riethorst te Geertruidenberg in de gemeente Geertruidenberg*. Econsultancy rapport 2989.001 en 2989.003, Swalmen.
- Mulder, E.F.J. de, M.C. Geluk, I.L. Ritsema, W.E. Westerhoff, T.E. Wong, 2003: *De ondergrond van Nederland*. Wolters-Noordhoff, Groningen.

Stichting voor Bodemkartering, 1987: *Bodemkaart van Nederland, schaal 1:50.000, blad 44 West/Oosterhout*.

Stiekema, M., 2016: *Actualisatie Archeologisch Bureauonderzoek, locatie Riethorst*. Econsultancy rapport 1521.002, Swalmen.

Tebbens, L.A., 2016: *Ontstaansgeschiedenis van het landschap, het gebruik en de locatiekeuze*. In: Ball, E.A.G. en R.M. van Heeringen (red), 2016. *Westelijk Noord-Brabant in het Malta-tijdperk. Synthetiserend onderzoek naar de bewoningsgeschiedenis van het westelijk deel van het Brabants zandgebied*. Nederlandse Archeologie Rapporten 51. Rijksdienst voor het Cultureel Erfgoed, Amersfoort.

Vos, P. & S. de Vries, 2013: *2^e generatie palaeogeografische kaarten van Nederland (versie 2.0)*. Utrecht (Deltares).

Wel., G. van der, 1996: *De stelling of positie van Geertruidenberg*. In: Snee, J, J.P.C.M. van Hoof, G.J.L. Koolhof, S.H. Poppema (red.), 1996. *Atlas van historische vestingwerken in Nederland, Noord-Brabant*. Uitgeverij Walburg Press, Utrecht.

Zijlmans, B., 1978: *Geertruidenberg. Hollands Oudste Stad*. Geertruidenberg.

Zijlmans, B. & L.G. Kooiman, 1994: *In de Hollantsche Tuyn III. Van klooster tot Prinsenhof. Een archeologisch bodemonderzoek in Hollands oudste stad*. Drukkerij Antoine Geertruidenberg, Geertruidenberg.

Zwanenburg G.J., 1990: *En nooit was het stil - Kroniek van een luchtoorlog*. Emmen.

BRONNEN

AHN; internetsite, februari 2021.
<http://www.ahn.nl>

Archeologisch informatiesysteem Archis3, Rijksdienst voor het Cultureel Erfgoed (RCE), Amersfoort, februari 2021.
<https://archis.cultureelerfgoed.nl>

Basisregistraties Adressen en Gebouwen (BAG), internetsite, februari 2021.
<http://bagviewer.kadaster.nl>

Beeldbank Rijksdienst voor het Cultureelerfgoed; internetsite, februari 2021
<http://www.beeldbank.cultureelerfgoed.nl>

Cultuurhistorische Waardenkaart van de Provincie Noord-Brabant; internetsite, februari 2021.
<https://noord-brabant.maps.arcgis.com/apps/webappviewer/index.html?id=1dab0b45b3234fffa8090a4bc8ae06f8>

Data Archiving and Networked Services DANS-Easy; internetsite, februari 2021.
<https://easy.dans.knaw.nl/ui/home>

Dinoloket; internetsite, februari 2021.
<http://www.dinoloket.nl/>

Indicatieve kaart Militair Erfgoed; internetsite, februari 2021.
<http://www.ikme.nl/>

Kadaster Topotijdreis; internetsite, februari 2021.
<http://www.topotijdreis.nl/>

Omgevingsrapportage Noord-Brabant, internetsite, januari 2021.
<https://noord-brabant.omgevingsrapportage.nl/>

Portaal voor ruimtelijke plannen; internetsite, februari 2021.
<http://www.ruimtelijkeplannen.nl/web-roo/roo/>

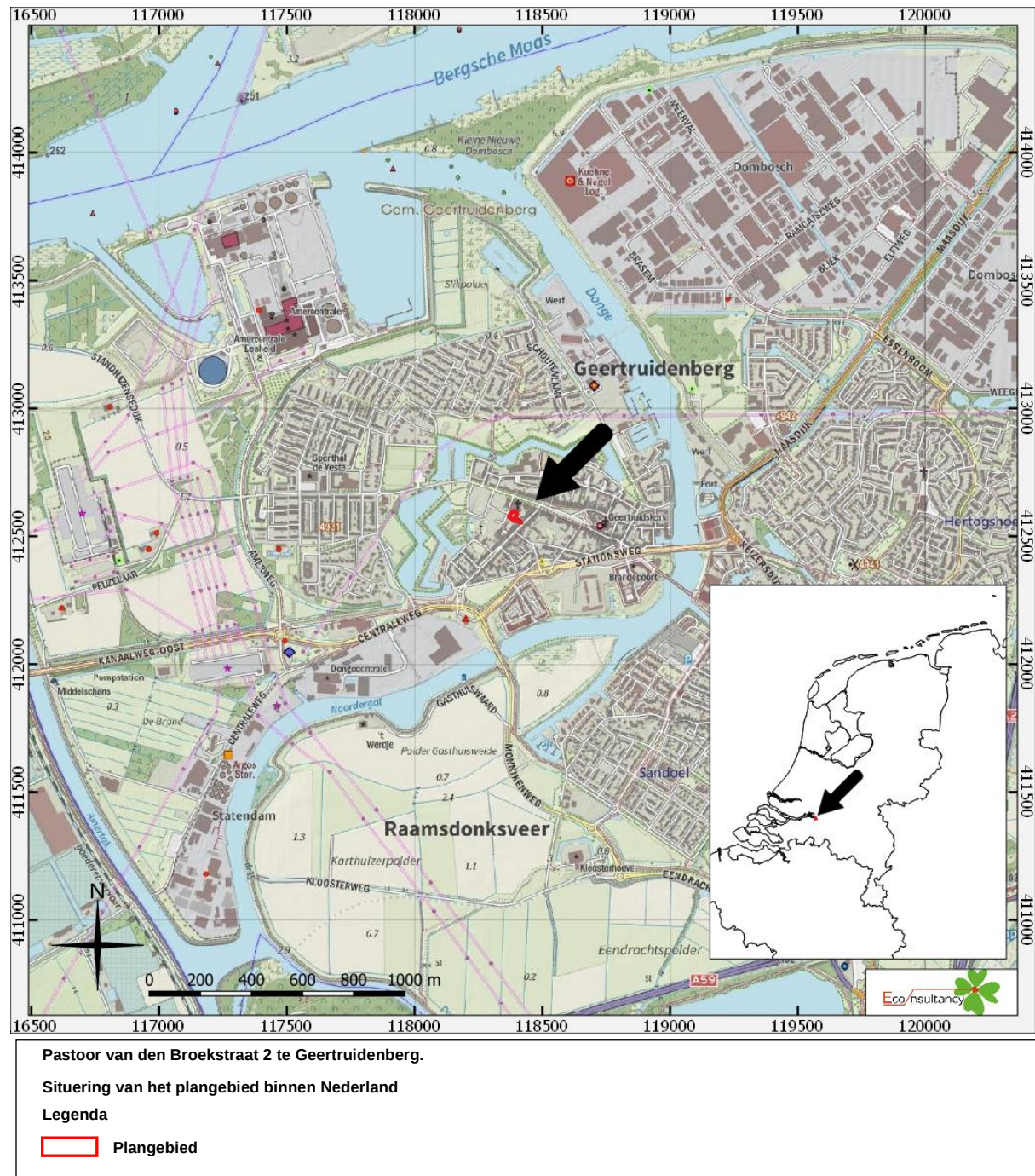
Publieke Dienstverlening Op de Kaart (PDOK); internetsite, februari 2021.
<https://pdokviewer.pdok.nl>

Ruimingskaart; internetsite, februari 2021.
<http://www.beobom.nl/ruimingskaart/>

SIKB; internetsite, februari 2021.
<https://www.sikb.nl>

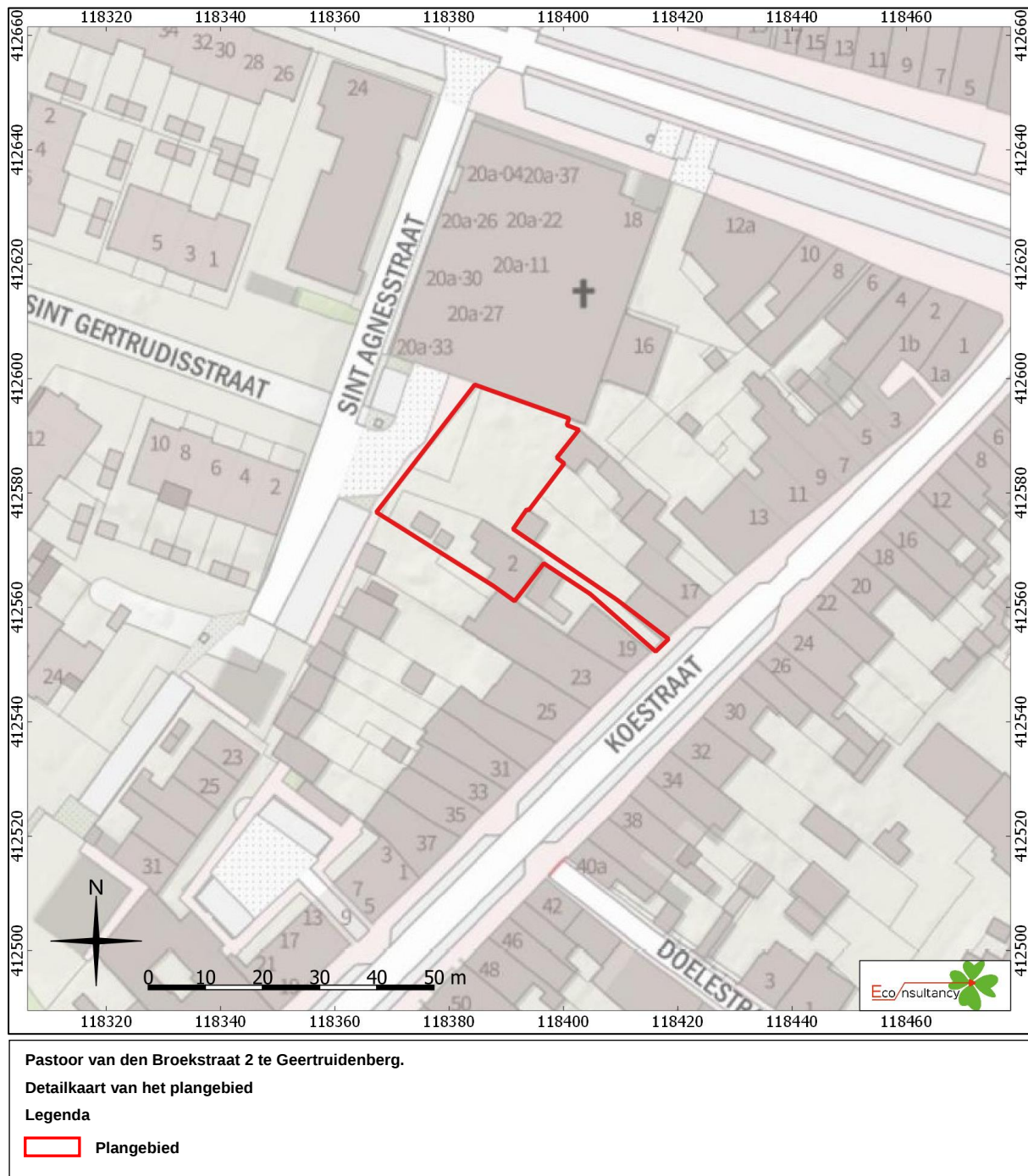
VEO Bommenkaart; internetsite, februari 2021.
<http://www.explosievenopsporing.nl/veo-bommenkaart/>

Figuur 1. Situering van het plangebied binnen Nederland⁴⁸

⁴⁸ Publieke Dienstverlening Op de Kaart (PDOK)

Figuur 2. Detailkaart van het plangebied⁴⁹

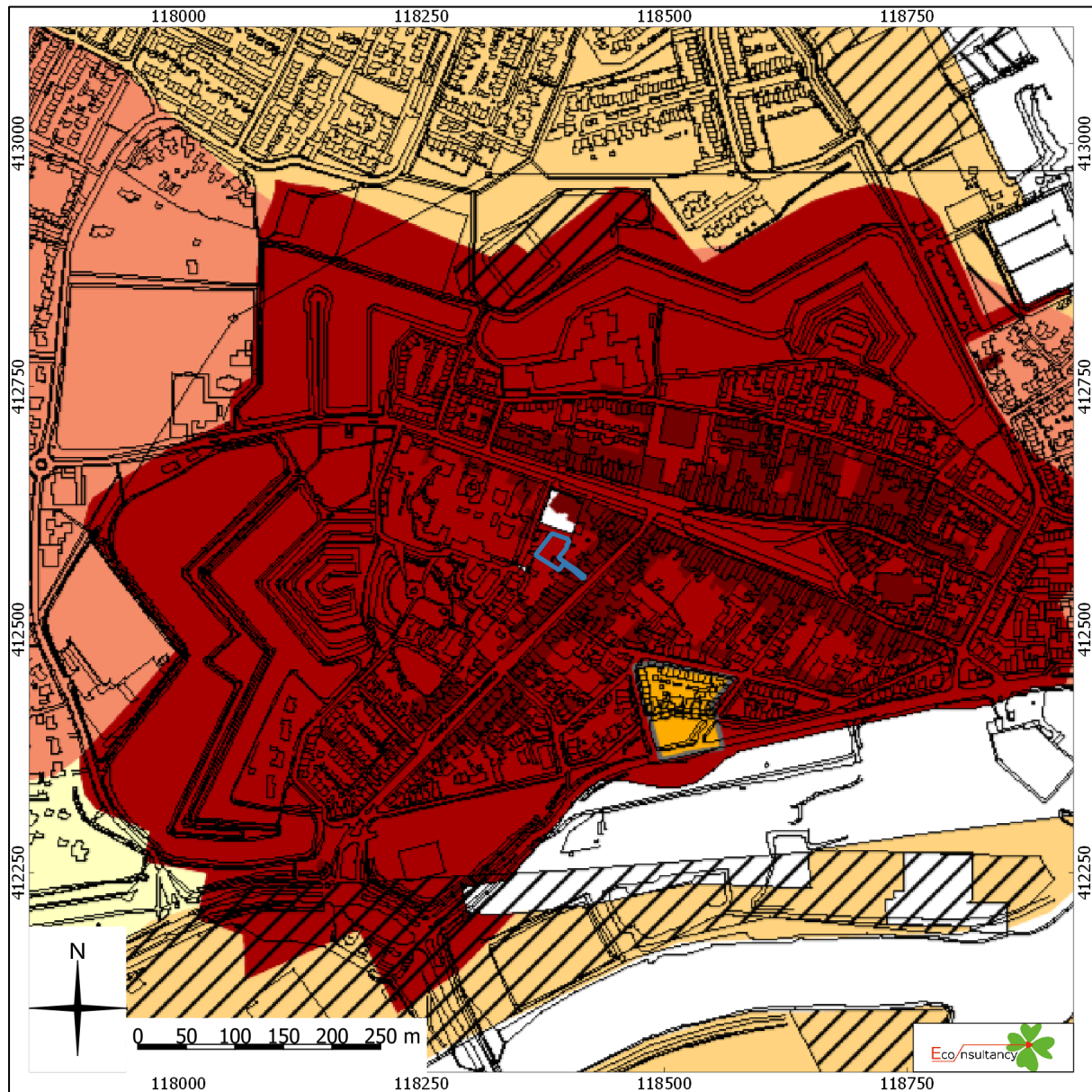
⁴⁹ Publieke Dienstverlening Op de Kaart (PDOK)

Figuur 3. Luchtfoto van het plangebied⁵⁰

⁵⁰ Publieke Dienstverlening Op de Kaart (PDOK)

Figuur 4. Situering van het plangebied binnen de archeologische verwachtingskaart⁵¹

Pastoor van den Broekstraat 2 te Geertruidenberg.

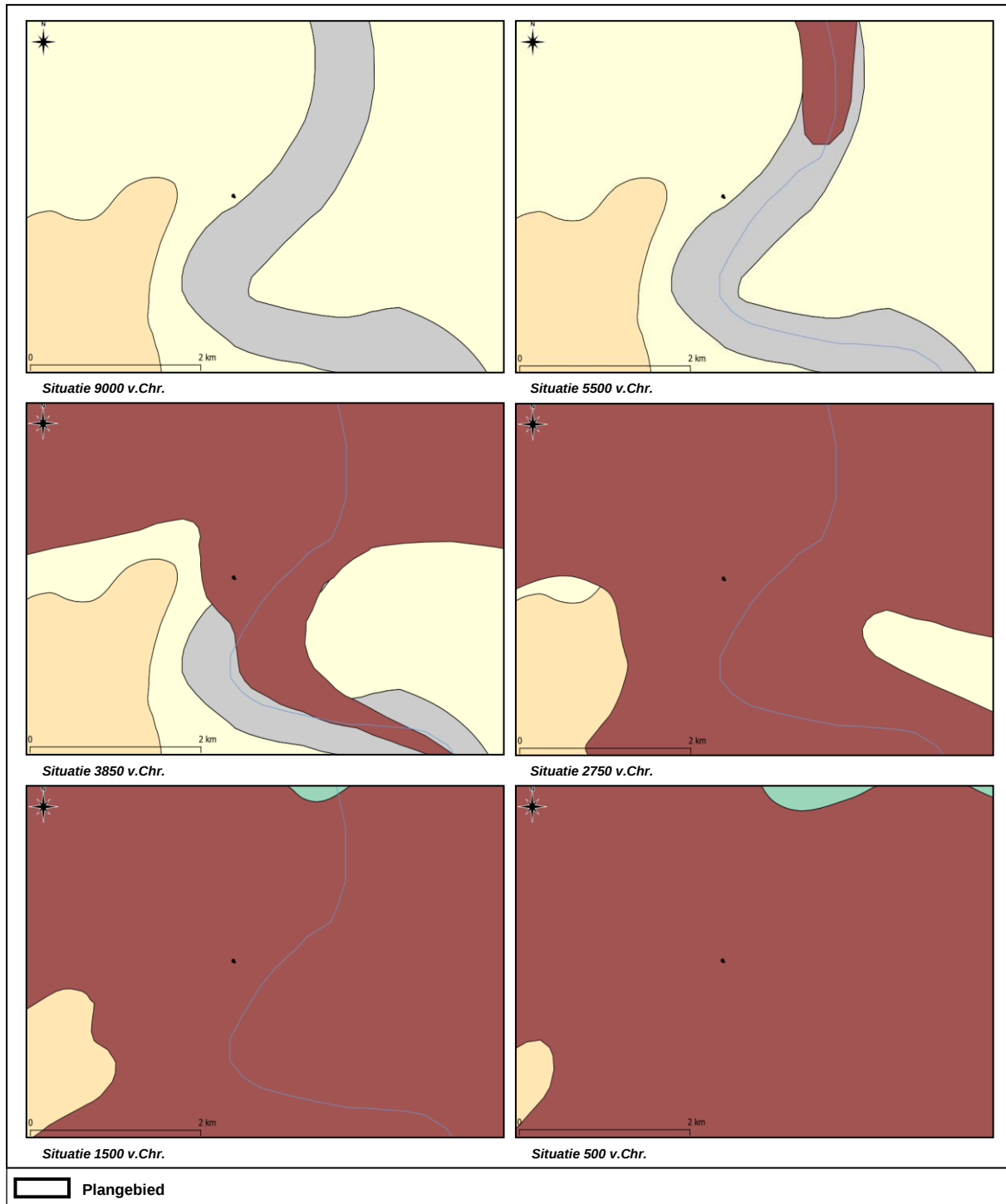
Situering van het plangebied binnen de archeologische verwachtingskaart gemeente Geertruidenberg

Legenda

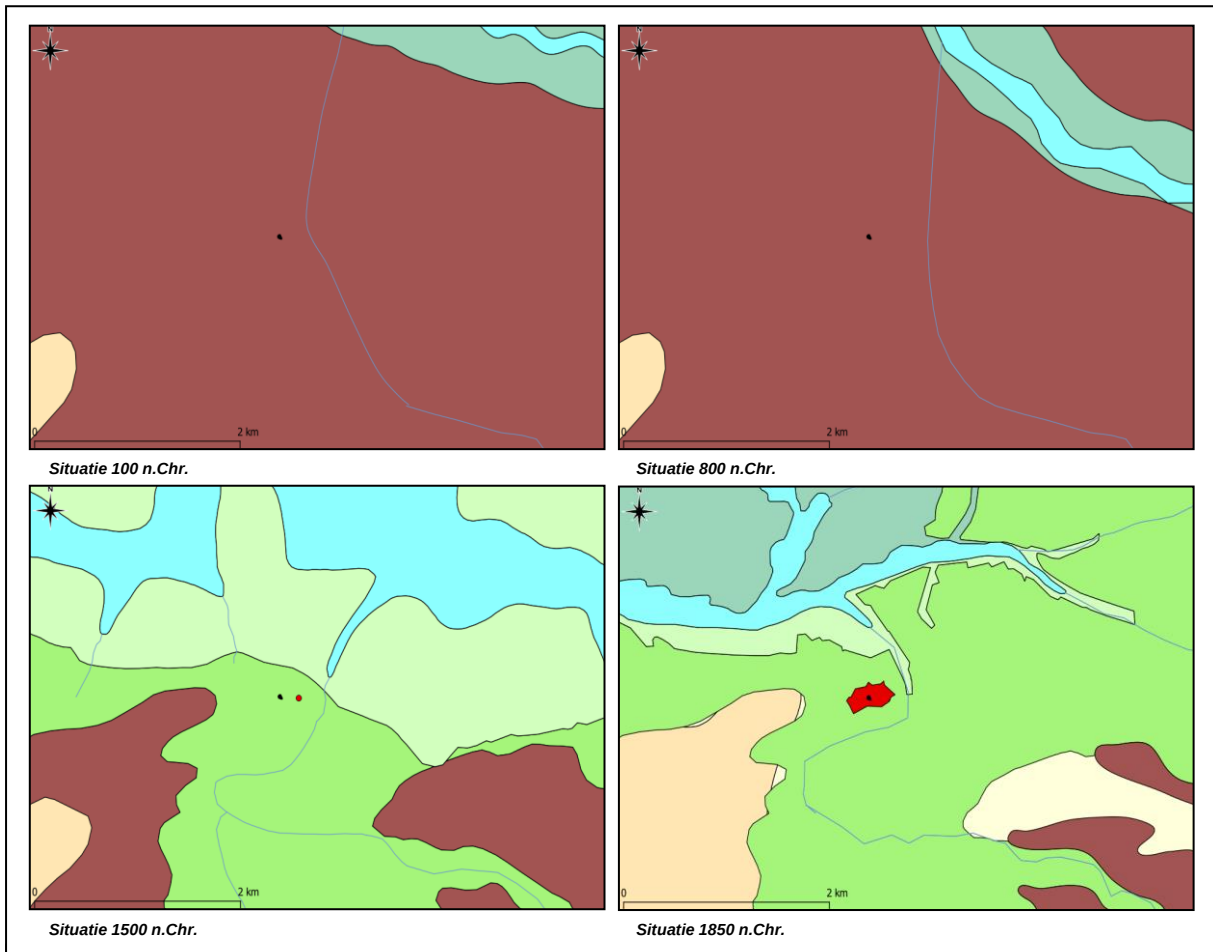
	Plangebied		geen verwachting (reeds onderzocht en geheel vrijgegeven)
	zeer hoge verwachting bij historische kern Geertruidenberg met bijbehorende vestingwerken		opgehoogd terrein
	hoge verwachting		afgravingen/ontgravingen
	middelhoge verwachting		
	lage verwachting		

⁵¹ De Boer, 2016.

Figuur 5. Situering van het plangebied binnen de Paleogeografische kaarten⁵²

⁵² Vos & de Vries, 2013.

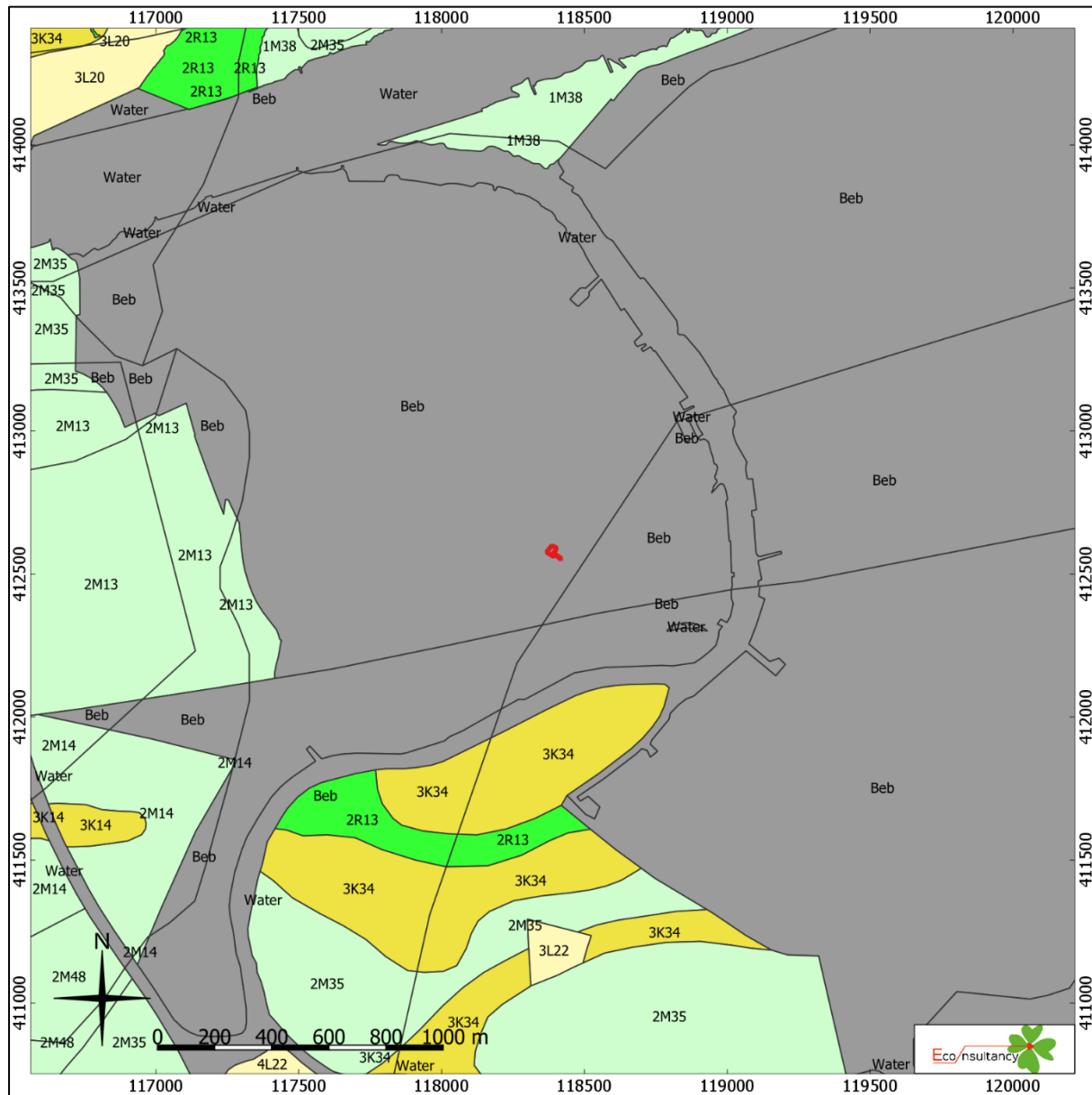
Pastoor van den Broekstraat 2 te Geertruidenberg.

Situering van het plangebied binnen de Paleogeografische kaarten

Legenda

Plangebied	
	strandwallen en lage duinen
	hoge duinen
	strandvlakten en duinvalleien
	wadden en slikken
	kwelders en riviervlakten
	gebieden met kweldervallen en -ruggen
	veengebied
	bedijkte kwelders en riviervlakten
	droogmakerij
	stedelijk gebied
	binnenwater
	buitenwater
	pleistoceen zand, beneden -16 m NAP
	pleistoceen zand, tussen -16 m en 0 NAP
	pleistoceen zand, boven 0 m NAP
	riviervlakten en beekdalen
	riverduinen
	lössgebied
	gestuwd gebied
	tertiaire en oudere afzettingen
	stuifzand

Figuur 6. Situering van het plangebied binnen de Geomorfologische kaart⁵³

Pastoor van den Broekstraat 2 te Geertruidenberg.

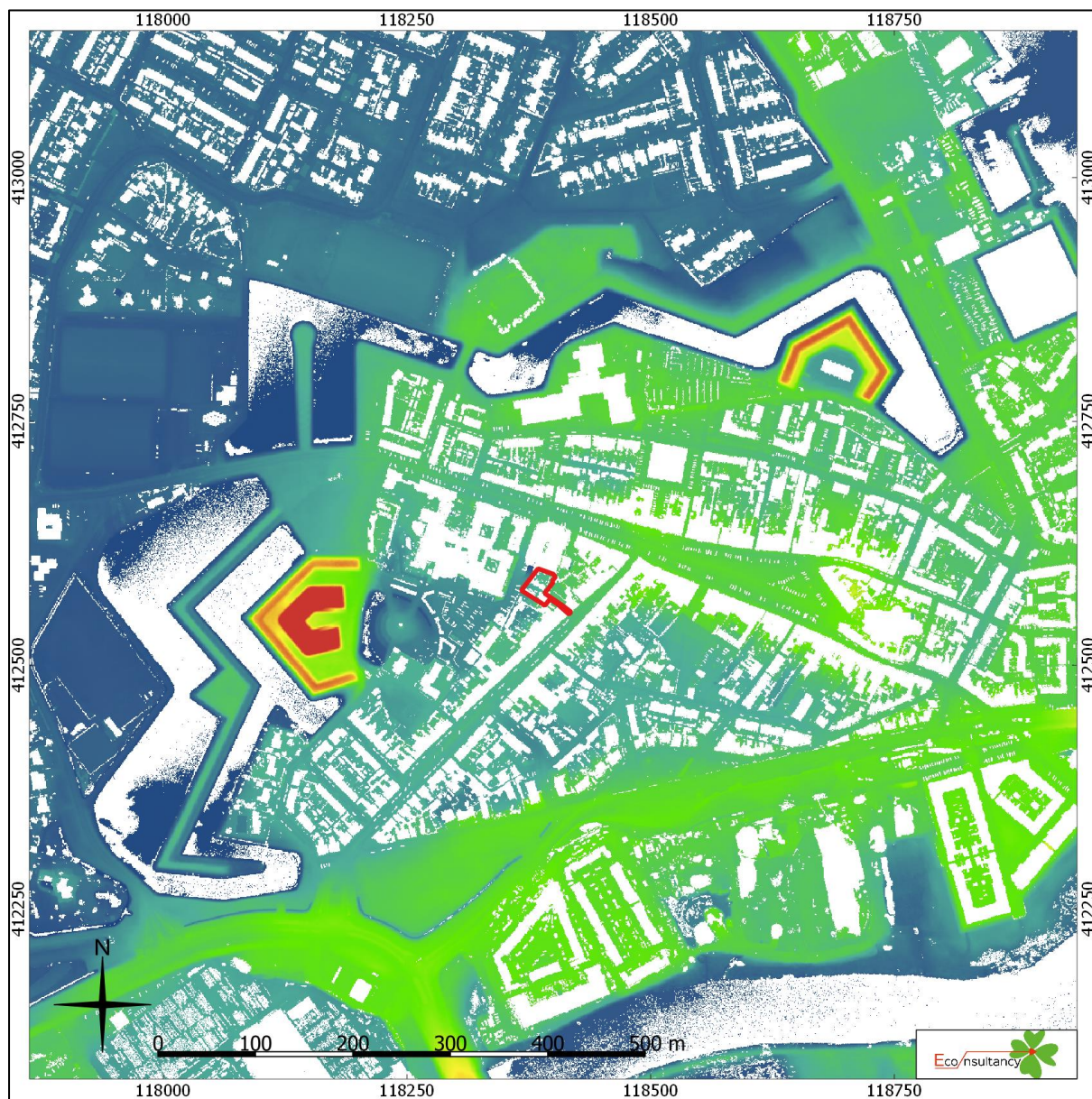
Situering van het plangebied binnen de Geomorfologische kaart

Plangebied

Wanden	Plateau-achtige vormen	Laagten
Hoge heuvels en ruggen	Waaivormige glooiingen	Ondiepe dalen
Bebouwing	Niet-waaivormige glooiingen	Matig diepe dalen
Hoge duinen	Lage ruggen en heuvels	Diepe dalen
Plateaus	Welvingen	Water
Terrassen	Vlaken	Overige

⁵³ Archeologisch informatiesysteem Archis3, Rijksdienst voor het Cultureel Erfgoed (RCE), Amersfoort

Figuur 7. Situering van het plangebied binnen het Actueel Hoogtebestand Nederland (AHN)⁵⁴

Pastoor van den Broekstraat 2 te Geertruidenberg.

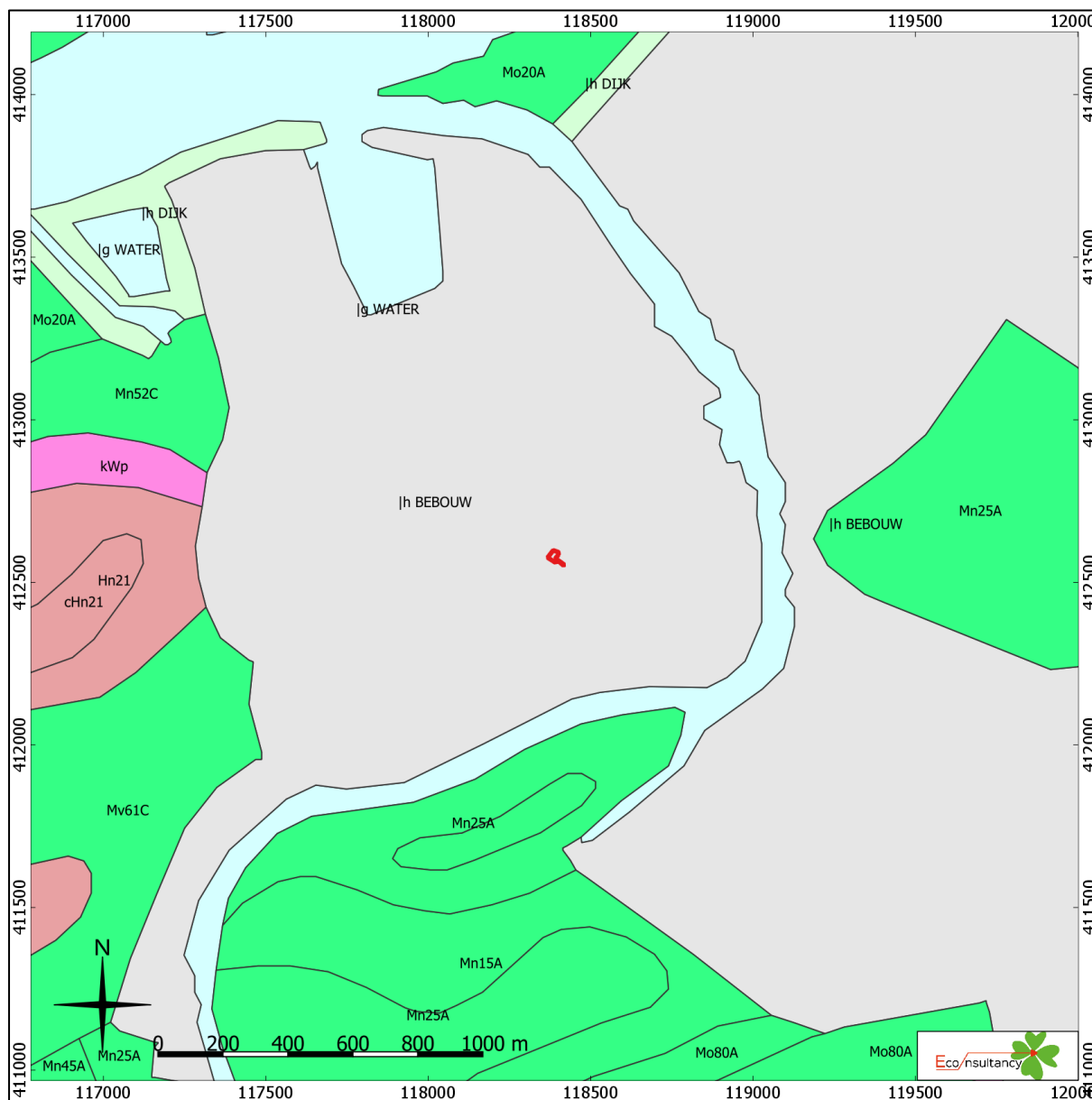
Situering van het plangebied binnen Actueel Hoogtebestand Nederland (AHN)

Legenda

	Plangebied
	-1.1
	0.68
	2.46
	4.24
	6.02
	7.8

⁵⁴ AHN

Figuur 8. Situering van het plangebied binnen de Bodemkaart⁵⁵

Pastoor van den Broekstraat 2 te Geertruidenberg.

Situering van het plangebied binnen de bodemkaart

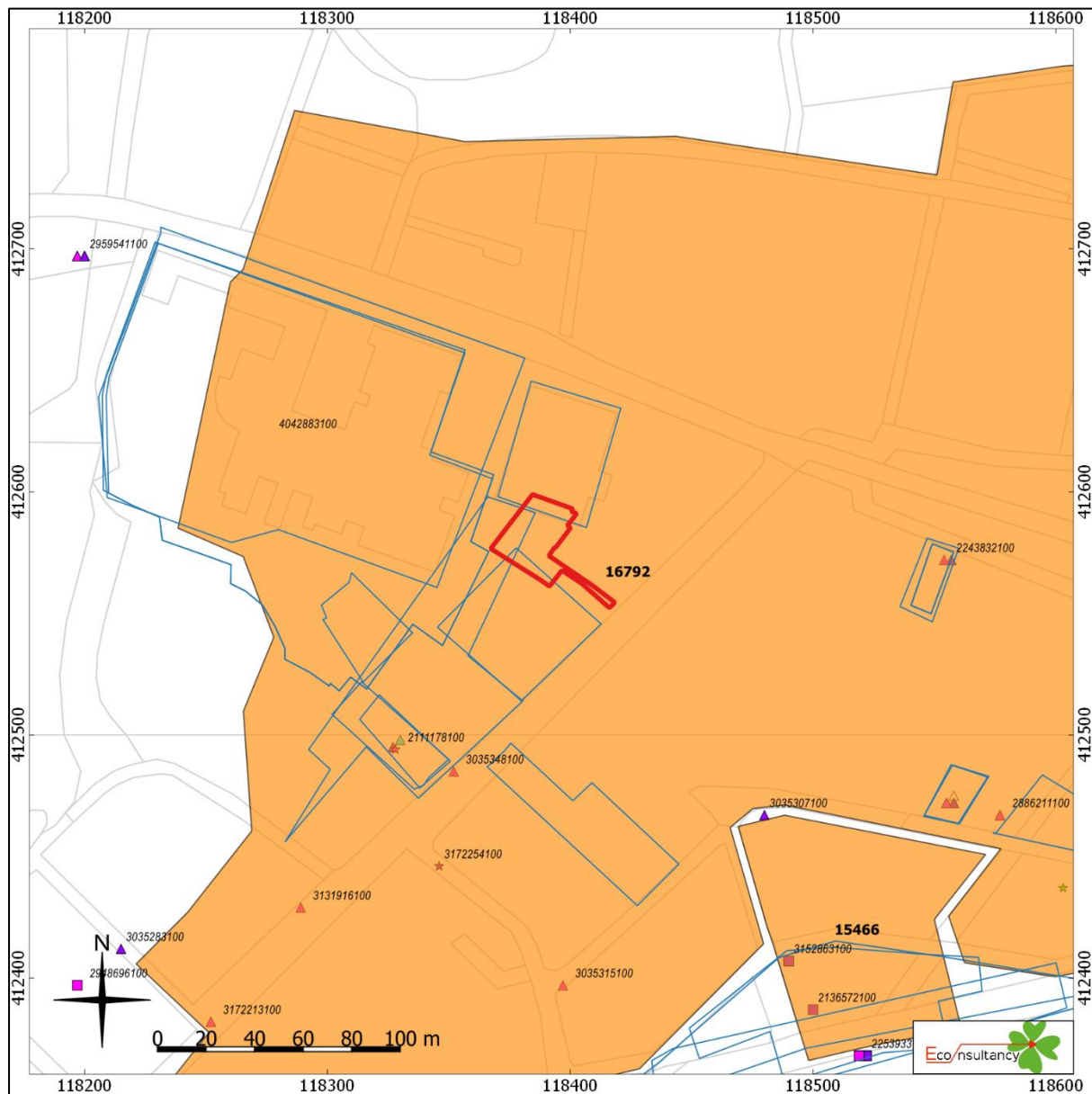
Legenda

 Plangebied

Associaties	Oude rivierkleigronden	Rivierkleigronden
Brikgronden	Overige oude kleigronden	Kalkhoudende bijzonder lutumarme gronden
Bebouwing	Ondiepe kleeemgronden	Veengronden
Dijk	Leemgronden	Moerige gronden
Dikke eerdgronden	Zeekleigronden	Water, moeras
Fluviatile afzettingen ouder dan pleistocene	Mariene afzettingen ouder dan pleistocene	Podzolgronden
Groeve, gegraven, mijnstort	Niet-gerijpte minerale gronden	Kalkloze zandgronden
Kalksteenverweringsgronden	Oude bewoningsplaatsen	Kalkhoudende zandgronden

⁵⁵ Archeologisch informatiesysteem Archis3, Rijksdienst voor het Cultureel Erfgoed (RCE), Amersfoort

Figuur 9. Archeologische Gegevenskaart van het onderzoeksgebied⁵⁶

Pastoor van den Broekstraat 2 te Geertruidenberg.

Archeologische Gegevenskaart van het onderzoeksgebied (bron: Archeologisch informatiesysteem Archis3, AHN)

Monumenten		Waarnemingen, Vondsten	
Plangebied Terrein van archeologische waarde Terrein van hoge archeologische waarde Terrein van zeer hoge archeologische waarde Terrein van zeer hoge archeologische waarde, beschermd Onderzoeksmeldingen		Categorie	Periode
		▲ Nederzetting	■ Paleolithicum
		● Grafcontext	■ Mesolithicum
		■ Verdedigingswerk	■ Neolithicum
		◆ Religieuze context	■ Bronstijd
		★ Onbepaald	■ IJzertijd
			■ Romeinse tijd
			■ Middeleeuwen
			■ Nieuwe tijd
			□ Onbepaald

⁵⁶ Archeologisch informatiesysteem Archis3, Rijksdienst voor het Cultureel Erfgoed (RCE), Amersfoort

Figuur 10. Situering van het plangebied binnen de historische kaarten

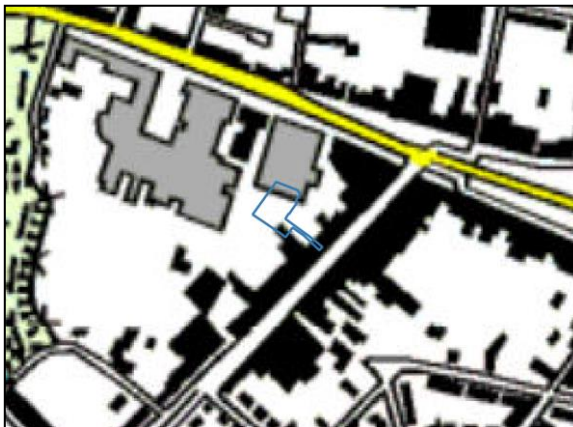

Situatie 1969 (bron: Beeldbank RCE)

Situatie 1988 (bron: Topotijdreis)

Situatie 1999 (bron: Topotijdreis)

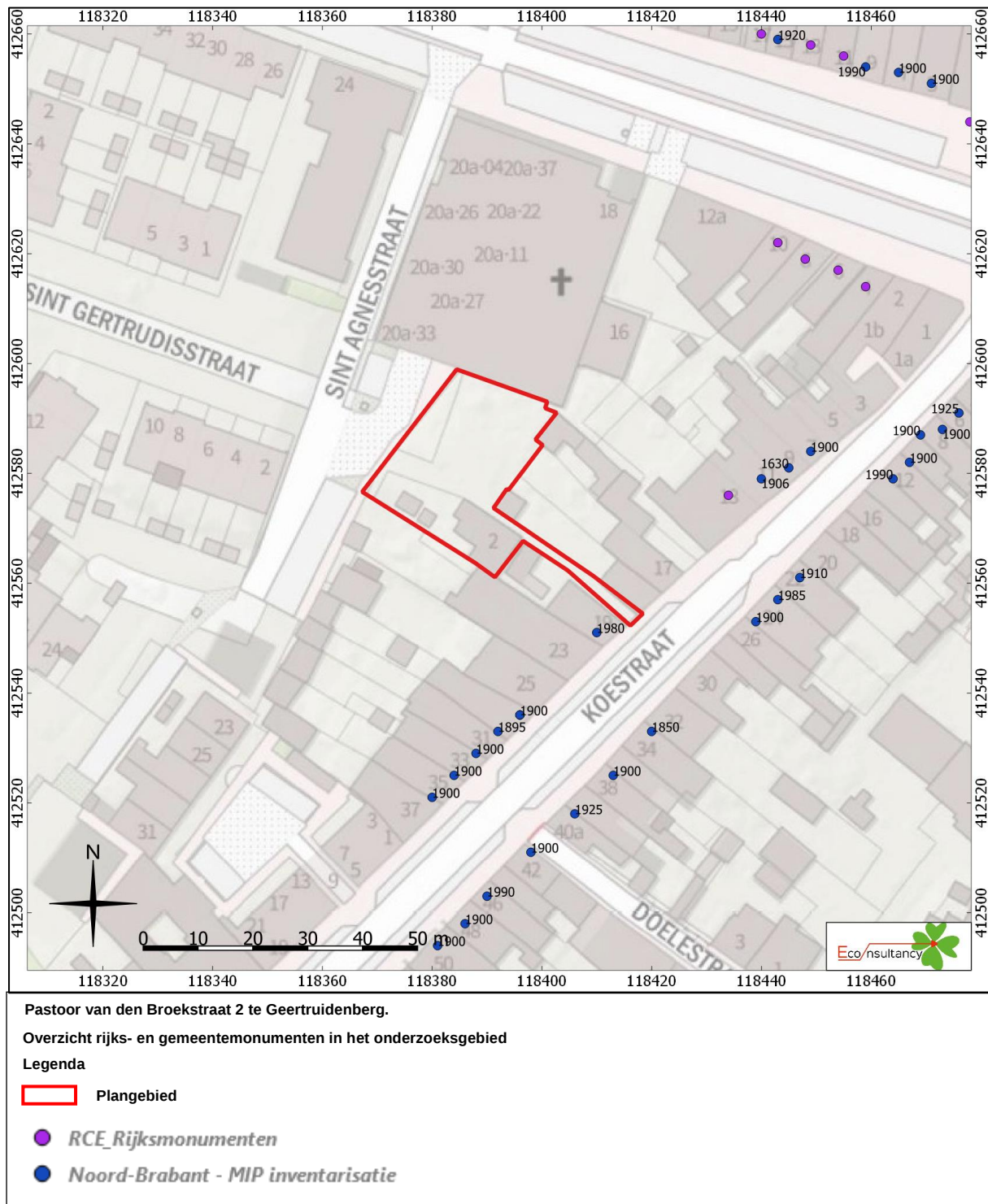
Pastoor van den Broekstraat 2 te Geertruidenberg.

Situering van het plangebied binnen de historische kaarten

Legenda

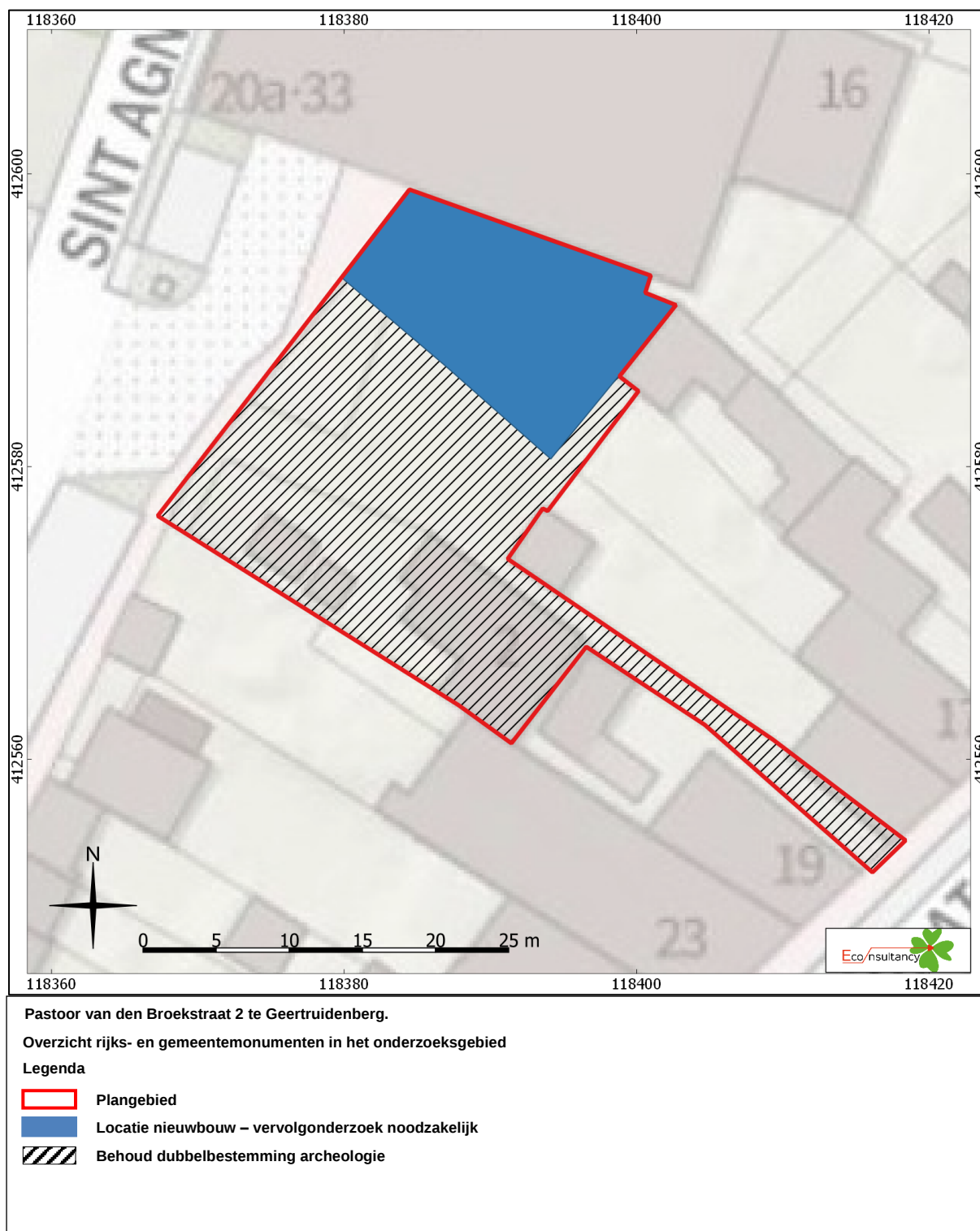
 Plangebied

Figuur 11. Overzicht rijks- en gemeentemonumenten in het onderzoeksgebied⁵⁷

⁵⁷ Publieke Dienstverlening Op de Kaart (PDOK)

Figuur 12. Advies vervolgonderzoek⁵⁸

⁵⁸ Publieke Dienstverlening Op de Kaart (PDOK)

Bijlage 1 Overzicht geologische en archeologische tijdvakken

Ouderdom in jaren	Chronostratigrafie					MIS	Lithostratigrafie			
11.755 12.745 13.675 14.025 15.700 29.000 50.000 75.000 115.000 130.000 370.000 410.000 475.000 850.000 2.600.000	Kwartair	Laat	Holoceen			1	Formaties: Naaldwijk (marien), Nieuwkoop (veen), Echteld (fluviaal)		Formatie van Boxtel	Formatie van Beegden
			Weichselien (ijstijd)	Laat-Weichselien (Laat-Glaciaal)	Late Dryas (koud)	2	Formatie van Kreftenheye			
					Allerød (warm)					
					Vroege Dryas (koud)					
					Bølling (warm)					
					Laat-Pleniglaciaal					
			Midden-Weichselien (Pleniglaciaal)	Midden-Pleniglaciaal						
				Vroeg-Pleniglaciaal	4					
			Vroeg-Weichselien (Vroeg-Glaciaal)	5a						
				5b						
		5c								
		5d								
		Eemien (warme periode)			5e	Eem Formatie				
		Midden	Midden	Saalien (ijstijd)			6	Formatie van Urk		
				Holsteinien (warme periode)						
				Elsterien (ijstijd)						
				Cromerien (warme periode)			Formatie van Sterksel			
Vroeg	Pre-Cromerien									

Cal. jaren v/n Chr.	¹⁴ C jaren	Chronostratigrafie		Pollen zones	Vegetatie	Archeologische perioden
1950	0	Laat	Subatlanticum koeler vochtiger	Vb2	Loofbos eik en hazelaar overheersen haagbeuk veel cultuurplanten rogge, boekweit, korenbloem	Nieuwe tijd
1500				Vb1		Middeleeuwen
450				Va		Romeinse tijd
0		Midden	Subboreaal koeler droger	IVb	Loofbos eik en hazelaar overheersen beuk > 1% invloed landbouw (granen)	IJzertijd
12				IVa		Bronstijd
800	815					Neolithicum
2000	2650	Vroeg	Atlanticum warm vochtig	III	Loofbos eik, els en hazelaar overheersen in zuiden speelt linde een grote rol	Mesolithicum
3755	5000					
4900						
5300		Vroeg	Boreaal warmer	II	den overheerst hazelaar, eik, iep, linde, es	Laat-Paleolithicum
7020	8000			I		
8240	9000					
8800		Midden-Pleistoceen	Preboreaal warmer		eerst berk en later den overheersend	Midden-Paleolithicum
11.755	10.150					
12.745	10.800					
13.675	11.800	Laat-Pleistoceen	Laat-Weichselien (Laat-Glaciaal)	LW III	parklandschap	Laat-Paleolithicum
14.025	12.000			LW II		
15.700	13.000			LW I		
		Midden-Pleistoceen	Midden-Weichselien (Pleniglaciaal)		open parklandschap open vegetatie met kruiden en berkenbomen	Laat-Paleolithicum
		Midden-Pleistoceen	Vroeg-Weichselien (Vroeg-Glaciaal)		perioden met een poolwoestijn en perioden met een toendra	Midden-Paleolithicum
		Midden-Pleistoceen	Eemien (warme periode)		perioden met bos en perioden met een subarctisch open landschap	Midden-Paleolithicum
		Midden-Pleistoceen	Saalien (ijstijd)		loofbos	Vroeg-Paleolithicum
		Midden-Pleistoceen				
		Midden-Pleistoceen				
		Midden-Pleistoceen				
		Midden-Pleistoceen				
		Midden-Pleistoceen				
		Midden-Pleistoceen				
		Midden-Pleistoceen				
		Midden-Pleistoceen				
		Midden-Pleistoceen				
		Midden-Pleistoceen				
		Midden-Pleistoceen				
		Midden-Pleistoceen				
		Midden-Pleistoceen				
		Midden-Pleistoceen				
		Midden-Pleistoceen				
		Midden-Pleistoceen				
		Midden-Pleistoceen				
		Midden-Pleistoceen				
		Midden-Pleistoceen				
		Midden-Pleistoceen				
		Midden-Pleistoceen				
		Midden-Pleistoceen				
		Midden-Pleistoceen				
		Midden-Pleistoceen				
		Midden-Pleistoceen				
		Midden-Pleistoceen				
		Midden-Pleistoceen				
		Midden-Pleistoceen				
		Midden-Pleistoceen				
		Midden-Pleistoceen				
		Midden-Pleistoceen				
		Midden-Pleistoceen				
		Midden-Pleistoceen				
		Midden-Pleistoceen				
		Midden-Pleistoceen				
		Midden-Pleistoceen				
		Midden-Pleistoceen				
		Midden-Pleistoceen				
		Midden-Pleistoceen				
		Midden-Pleistoceen				
		Midden-Pleistoceen				
		Midden-Pleistoceen				
		Midden-Pleistoceen				
		Midden-Pleistoceen				
		Midden-Pleistoceen				
		Midden-Pleistoceen				
		Midden-Pleistoceen				
		Midden-Pleistoceen				
		Midden-Pleistoceen				
		Midden-Pleistoceen				
		Midden-Pleistoceen				
		Midden-Pleistoceen				
		Midden-Pleistoceen				
		Midden-Pleistoceen				

Bijlage 2 AMK-terreinen

AMK nr.	Locatie	Datering	Waarde en omschrijving
16792	Plangebied ligt binnen het AMK-terrein Geertruidenberg te Geertruidenberg Gemeente Geertruidenberg Coördinaat: 118533/412569	<i>Middeleeuwen laat - Nieuwe tijd</i>	Complex: Stad Waarde: Terrein van hoge archeologische waarde Oude stadskern van Geertruidenberg. Stadsrecht verkregen in 1213. Op de AMK-Noord Brabant zijn historische stads- en dorpskernen en clusters oude bebouwing als gebieden van hoge archeologische waarde aangegeven. Dit is op grond van het belang van deze locaties, waar de wortels van de huidige dorpen of steden kunnen liggen. De selectie en begrenzing van deze kernen is gebaseerd op 16 ^e -eeuwse (Van Deventer) en vroeg 20 ^e -eeuwse kaarten (Bonnebladen). Binnen deze contouren kunnen in de bodem resten van Vroegmoderne en waarschijnlijk ook van laatmiddeleeuwse (vanaf circa 1300 AD) bewoning aangetroffen worden. Ook sporen van oudere bewoning kunnen aanwezig zijn. Bedacht dient echter te worden dat de bewoning in de Vroege- en Volle-Middeleeuwen (tot circa 1300 AD) een meer dynamisch karakter gehad kan hebben en dat de plaats en grens ervan niet per se hoeft samen te vallen met die van de latere bewoning.
15466	110 meter ten zuidoosten van het plangebied Stationsweg te Geertruidenberg Gemeente Geertruidenberg Coördinaat: 118518/412419	<i>Middeleeuwen laat B - Nieuwe tijd A</i>	Complex: Kasteel Waarde: Terrein van hoge archeologische waarde Terrein met resten van een kasteel uit de Late Middeleeuwen. Resten van een 14 ^e -eeuws kasteel op circa 1 m onder maaiveld. Door leden van de Archeologische Werkgroep Geertruidenberg zijn waarnemingen verricht in een rioolsleuf en is booronderzoek uitgevoerd om de begrenzing in kaart te brengen.

Bijlage 3 Onderzoeksmeldingen

Zaaknummer (OM-nummer)	Locatie	Aard, uitvoerder en resultaten van het onderzoek
2174026100 (25130)	10 meter ten zuiden van het plangebied te Geertruidenberg Gemeente Geertruidenberg Coördinaat: 118379/412545	Type onderzoek: bureauonderzoek Uitvoerder: Archeologische Werkgroep Datum: 4-2-2007 Resultaat: Betreft het aanvullen van de uitwerking van het in 1989 uitgevoerde archeologisch onderzoek door de Oudheidkundige Kring Geertruidenberg. Deze opgraving is in 1994 bewerkt en gepubliceerd (Zijlmans en Kooiman: In de Hollandsche Tuyn III; Van klooster tot Prinsenhof: een archeologisch bodemonderzoek in Hollands oudste stad. Geertruidenberg 1994. Daarbij is de uitwerking van het dierlijk botmateriaal achterwege gebleven en dit is inmiddels alsnog gebeurd.
2174448100 (25185)	13 meter ten noorden van het plangebied Rkg 1997 te Geertruidenberg Gemeente Geertruidenberg Coördinaat: 118396/412616	Type onderzoek: bureauonderzoek Uitvoerder: Archeologische Werkgroep Datum: 30-10-2006 Resultaat: Het betreft hier de uitwerking van de waarneming aan de Venestraat 1997. Bij de sloop van de voormalige Rooms Katholieke Kerk Geertruidenberg zijn door de AWG van de OKG meerdere waarnemingen verricht. Als onderdeel van het onderzoek worden de vondsten als waarneming nog aangemeld in Archis. In het kader van een promotieonderzoek is het vondstcomplex opnieuw bekeken en wordt het geheel omgewerkt naar een standaard en KNA 3.1-conform archeologisch rapport. Onderzoekspartner hierin is de OKG/AWG. Het betreft hier de locatie van een 14 ^e , mogelijk laat 13 ^e -eeuwse leerlooierij. Deze was gevestigd nabij de stedelijke vleeshal. In de loop van de 15 ^e eeuw raakte het voormalig leerlooiersterrein bebouwd met woonhuizen. In de 18 ^e eeuw werd het terrein in gebruik genomen als kerk-kloosterterrein en later deels als begraafplaats.
2229009100 (32958)	50 meter ten zuidwesten van het plangebied De Riethorst te Geertruidenberg Gemeente Geertruidenberg Coördinaat: 118341/412523	Type onderzoek: bureauonderzoek Uitvoerder: BAAC BV Datum: 12-1-2009 Resultaat: Deels zeer hoge archeologische verwachting. Bij ingrepen dieper dan 30 centimeter en met een oppervlakte van minimaal 30 m ² , vervolgonderzoek d.m.v. een archief- en bouwdoossieronderzoek gevolgd door proefsleuvenonderzoek na sloop tot aan het maaiveld. Deels lage archeologische verwachting. Geen vervolgonderzoek noodzakelijk, omdat de aanwezige archeologische resten reeds zijn opgegraven. Ter plaatse van de voormalige watering is vervolgonderzoek niet noodzakelijk, het archeologisch niveau is reeds verstoord.
2139780100 (20280)	50 meter ten zuidwesten van het plangebied Prisma te Geertruidenberg Gemeente Geertruidenberg Coördinaat: 118316/412545	Type onderzoek: bureauonderzoek Uitvoerder: Oranjewoud BV Datum: 13-12-2006 Resultaat: Bureauonderzoek in het kader van een bestemmingsplanwijziging. Op basis van het bureauonderzoek luidt het specifiek archeologisch verwachtingsmodel dat er uit de periode vanaf de Volle- en Late-Middeleeuwen archeologische waarden te verwachten zijn. Tot aan de 14 ^e eeuw zullen deze bestaan uit nederzettingen- en ontginningssporen, vervolgens tot in de 16 ^e eeuw samenhangen met het gebruik van het terrein als onderdeel van het klooster Sint Catherinadaal. Daarna vanaf de 16 ^e t/m de 18 ^e eeuw als (on)bebouwd onderdeel van het Groot Prinsenhof. Vervolgonderzoek in de vorm van een archeologische begeleiding geadviseerd.
2111178100 (16148)	70 meter ten zuidwesten van het plangebied Koestraat te Geertruidenberg Gemeente Geertruidenberg Coördinaat: 118331/412498	Type onderzoek: booronderzoek Uitvoerder: IDDS Archeologie B.V. Datum: 1-2-2006 Resultaat: Reconstructies van de ligging van het Groot Prinsenhof door de Historische Kring "Geertruydenberghe" tonen aan dat onder een groot deel van het huidige plangebied resten van dit gebouw verwacht kunnen worden. Ook kunnen zich hier nog resten van het klooster van St. Catharina-daal bevinden en van een met zand volgestorte kelder die mogelijk uit de 13 ^e eeuw stamt. Hoewel de boringen niet zijn gestuit op funderingen of muurresten bevatten ze wel baksteenresten tot een diepte van 2,5 m beneden het maaiveld. Aangezien er met grote zekerheid gesteld kan worden dat er zich archeologische resten bevinden in het plangebied wordt vervolgonderzoek aanbevolen. Dit onderzoek kan plaatsvinden in de vorm van proefsleuven. Er wordt aanbevolen dit onderzoek te laten plaatsvinden in samenwerking met de Historische Kring "Geertruydenberghe". Mogelijk zijn er nog leden die weten waar het archeologisch onderzoek in het meest noordelijke deel van onderhavig plangebied exact heeft plaatsgevonden. Zo kan worden voorkomen dat hetzelfde gebied nog een keer wordt opgegraven.
2110635100 (16045)	80 meter ten zuidwesten van het plangebied Garage Kwaaitaal/Koestraat te Geertruidenberg Gemeente Geertruidenberg Coördinaat: 118326/412499	Type onderzoek: bureauonderzoek Uitvoerder: Archeologische Werkgroep Datum: 1-8-2005 Resultaat: Naar aanleiding van een initiatief van de Woningstichting Geertruidenberg (WSG) ontstond in het voorjaar 2005 de gelegenheid om gedurende enkele weken archeologische waarnemingen te verrichten op het terrein van de voormalige panden Koestraat 45-49. De ontwikkeling bestond uit het slopen van meerdere gebouwen (Garagebedrijf Kwaaitaal met woonhuis) en de nieuwbouw van twee grote woningen op dezelfde locatie. Om onbekende reden is er tussen de sloop van de gebouwen en het bouwrijp maken van het plangebied geen mogelijkheid gevonden voor het uitvoeren van een regulier archeologisch onderzoek door een daartoe gecertificeerd bedrijf. De Archeologische Werkgroep (AWG) van de Oudheidkundige Kring 'Geertruydenberghe' (OKG) kreeg, na overleg met de Rijksdienst voor het Oudheidkundig Bodemonderzoek (ROB), toestemming om een aantal archeologische waarnemingen te verrichten in de periode tussen de sloop van de bebouwing en het bouwrijp maken van

		het plangebied. Concluderend kan worden gesteld dat er als gevolg van het uitgevoerde onderzoek belangrijke waarnemingen zijn vastgelegd voor een beter inzicht in de bewoningsgeschiedenis voor het zuidwestelijk deel van Geertruidenberg. De vondst van resten van zowel het klooster, het Prinsenhof en de Commandeurswoning was niet onverwacht en was al in het bureauonderzoek vastgesteld. De vondst van bewoningsporen die wijzen op een menselijke aanwezigheid in dit gebied die terug gaat tot in de 11^e eeuw na Chr. is wel een nieuw gegeven. Ook de rijkdom van het archeozoologische vondstmateriaal in aantal fragmenten als het soortenaantal is een welkome aanvulling op de archeologische kennis van het gebied. De vondst en berging van een nageoeg compleet smeedijzeren zwaard in de Geertruidenbergse ondergrond maakt het eens te meer duidelijk dat alle grondwerkzaamheden die samenhangen met bouw- of saneringsactiviteiten, eerst archeologisch moeten worden onderzocht. Het uitvoeren van deze onderzoeken zal moeten gebeuren overeenkomstig de Nederlandse Wetgeving: door een gecertificeerde instelling of bedrijf en overeenkomstig de Kwaliteitsnorm Nederlandse Archeologie. Alle werkzaamheden binnen de historische binnenstad en kern die met grondverstorende ingrepen gepaard gaan moeten vooraf archeologisch worden onderzocht. Daarbij gaat het zowel om ingrepen in het kader van bestemmingsplanwijzigingen of nieuwbouw/sloop.
2192940100 (27865)	80 meter ten westen van het plangebied Plangebied de Riethorst te Geertruidenberg Gemeente Geertruidenberg Coördinaat: 118287/412618	Type onderzoek: bureauonderzoek Uitvoerder: Geo-logical Datum: 31-3-2008 Resultaat: Op grond van de gespecificeerde zeer hoge en hoge archeologische verwachting voor de Nieuwe tijd en Late-Middeleeuwen, alsmede de middelhoge verwachting voor de Steentijden (Laat-Paleolithicum, Mesolithicum en Neolithicum), indien een intact bodemprofiel in het dekzand aanwezig is, wordt archeologisch vervolgonderzoek geadviseerd. Aangezien het in het plangebied gaat om een ingreep in het oude centrum van Geertruidenberg waar de archeologische waarden pas door sloop toegankelijk worden, wordt een archeologische begeleiding, d.w.z. een opgraving onder beperkende omstandigheden, geadviseerd. Archeologische begeleiding van de bovengrondse sloopwerkzaamheden van de huidige bebouwing lijkt ons niet zeer zinvol. Wij zijn van mening dat archeologische begeleiding van grondwerkzaamheden zou moeten worden uitgevoerd in met name kansrijke gedeelten van het terrein voor het aantreffen van bewoningsporen vanaf maaiveld tot aan het voorziene vloerniveau van de parkeerkelder. (Gedeelten waar reeds sterke bodemverstoring is opgetreden, kunnen van nader onderzoek worden uitgesloten).
4042883100	80 meter ten westen van het plangebied te Geertruidenberg Gemeente Geertruidenberg Coördinaat: 118281/412610	Type onderzoek: proefsleuvenonderzoek Uitvoerder: Econsultancy BV Datum: 25-4-2017 Resultaat: Op basis van de veldresultaten van het proefsleuvenonderzoek is in overleg met de opdrachtgever besloten dat een vervolgonderzoek in de vorm van een opgraving, variant archeologische begeleiding, uitgevoerd diende te worden. Tijdens het veldonderzoek zijn zeven sporen aangetroffen, waarvan vier als niet natuurlijk en niet als een (sub)recente verstoring geïnterpreteerd kunnen worden. Deze sporen betreffen een soort damlichaam/beschoeiing, een puinconcentratie (baksteen), en een baksteenfundering in het zuidoostelijke deel van het plangebied, en een baksteenfundering in het noordwestelijke deel van het plangebied. Het soort damlichaam/beschoeiing kan op basis van het geassocieerde aardewerk in de 18^e eeuw en vroege 19^e eeuw gedateerd worden, en heeft mogelijk iets te maken met de op de Kadastrale Minuutplan uit 1811-1832 (Geertruidenberg: opgetekend 1821) weergegeven 'zustersloot' of vijver. De puinconcentratie is geïnterpreteerd als afbraakpuin van een gebouw uit de 18^e eeuw, mogelijk de schuurkerk uit 1767 - 1862. De baksteenfundering in het zuidoostelijke deel van het plangebied is in verband gebracht met een in 1771 aangelegde omheining tussen het Groot Prinsenhof en Klein Prinsenhof (1575 - 1771/1889), die als een van de residenties van Willem van Oranje fungeerde in het laatste kwart van de 16^e eeuw. De baksteenfundering in het noordwestelijke deel van het plangebied kan mogelijk in verband gebracht worden met een gebouw op een achtererf van woningen aan de Venestraat uit de 18^e eeuw en het begin van de 19^e eeuw. De bodemopbouw in het plangebied bestond uit deels (sub)recent opgebrachte (puin)lagen, met name ter plekke van de zuidoostelijk gelegen parkeerplaats, op zandige ophooglagen, op dekzand (C-horizont; Laagpakket van Wierden, Formatie van Boxtel). De ophooglagen kunnen op basis van het vondstmateriaal, hoofdzakelijk aardewerkfragmenten, gedateerd worden tussen de 14^e eeuw en het begin van de 20^e eeuw. Hierbij is vondstmateriaal uit verschillende perioden deels vermengd door de verstoring van oudere ophooglagen door (sub)recente bodemingrepen. Verder is in de top van het dekzand geen profiel van de verwachte veldpadzolgonden aangetroffen.
4577354100	80 meter ten westen van het plangebied te Geertruidenberg Gemeente Geertruidenberg Coördinaat: 118283/412612	Type onderzoek: archeologische begeleiding Uitvoerder: Econsultancy BV Datum: 11-12-2017 Resultaat: Op 11 december 2017 zijn de civieltechnische graafwerkzaamheden binnen een deel van het plangebied archeologisch begeleid, binnen een oppervlakte van circa 920 m². Tijdens deze begeleiding reikten de civieltechnische graafwerkzaamheden niet dieper dan de bovenste (sub)recente geroerde en opgebrachte bodemlagen. Hierna heeft overleg plaatsgevonden met de opdrachtgever/initiatiefnemer en de gemeente Geertruidenberg over de te volgen onderzoeksstrategie. Omdat het waarschijnlijk was dat bij de ondergrondse sloopwerkzaamheden van het oude complex niet altijd het archeologisch relevante niveau bereikt zou worden, is voor een praktisch en financieel adequate aanpak gekozen. Deze bestond uit de periodieke inspectie van het plangebied tijdens de sloopwerkzaamheden door een lid van de Oudheidkundige Kring 'Geertruydenberghe'. Indien (behoudenswaardige) archeologische resten worden waargenomen, diende de archeologisch uitvoerder (Econsultancy) verwittigd te worden om ter plekke de documentatie uit te voeren, conform Protocol Opgraven.
2228986100 (32954)	100 meter ten zuiden van het plangebied Koestraat te Geertruidenberg	Type onderzoek: bureauonderzoek Uitvoerder: BAAC BV Datum: 12-1-2009 Resultaat:

	Gemeente Geertruidenberg Coördinaat: 118413/412460	BAAC-rapport V-08.0490 Zeer hoge archeologische verwachting. Bij ingrepen dieper dan 30 centimeter en met een oppervlakte van minimaal 30 m ² , vervolgonderzoek d.m.v. een archief- en bouwdoossieronderzoek gevolgd door proefsleuven onderzoek na sloop tot in het maaiveld.
2115471100 (16769)	140 meter ten oosten van het plangebied Markt 40-42 te Geertruidenberg Gemeente Geertruidenberg Coördinaat: 118549/412564	Type onderzoek: bureauonderzoek Uitvoerder: BAAC BV Datum: 3-4-2006 Resultaat: Onderzoek vindt plaats i.v.m. de sloop van twee gebouwen uit de twintigste eeuw. Mogelijk bevinden zich onder de gebouwen oudere kelders. Tijdens het onderzoek wordt door een bouw-historicus een bezoek gebracht aan de kelders om de bouwperiode te achterhalen. De bijbehorende coördinaten zijn indicatief vanwege de slechte topografische kaart in ARCHIS. NB. De door de gemeente verleende sloopvergunning geldt slechts voor de bovengrondse gedeelten van de gebouwen.
2131225100 (19035)	140 meter ten oosten van het plangebied De Markt 40-42 te Geertruidenberg Gemeente Geertruidenberg Coördinaat: 118549/412564	Type onderzoek: archeologische begeleiding Uitvoerder: BAAC BV Datum: 19-9-2006 Resultaat: Het betreft een archeologische begeleiding van het slopen van de kelders op de locatie Markt 40-42. Er zijn afwijkingen waargenomen met betrekking tot de locaties van de oude kelder zoals voorgesteld in het bureauonderzoek. Advies: begeleiding bij verder graafwerkzaamheden op de locaties van de afwijkingen (put 3).
2243832100 (35036)	140 meter ten oosten van het plangebied Markt 40 te Geertruidenberg Gemeente Geertruidenberg Coördinaat: 118548/412565	Type onderzoek: opgraving Uitvoerder: BAAC BV Datum: 18-5-2009 Resultaat: In opdracht van Woningstichting Geertruidenberg (WSG) heeft het bureau voor Bouwhistorie, Archeologie, Architectuur- en Cultuurhistorie (BAAC) van 18 mei t/m 2 juni 2009 een archeologische opgraving uitgevoerd op de percelen Markt 40 en 42, gelegen in het historische centrum van de stad Geertruidenberg. Het onderzoek vond plaats na sloop en voorafgaand aan nieuwbouw op de percelen. De vraagstelling hield verband met de bewoningsgeschiedenis op deze locatie. Direct aan de Markt werden op de verstoringsdiepte ophogingen en muurwerk uit de 14 ^e eeuw aangetroffen, terwijl op dezelfde hoogte op het achterterrein veel bebouwing en ophogingen uit de 17 ^e t/m 19 ^e eeuw werden aangetroffen. Direct aan de markt is bebouwing bij een nieuwere fase telkens verwijderd om weer vanaf maaiveldniveau te gaan bouwen. Daardoor is in het gebied direct aan de Markt erg weinig van de jongere bouwgeschiedenis bewaard gebleven. In het algemeen kan worden gesteld dat de panden die in ieder geval vanaf de 14 ^e eeuw op het terrein aan de Markt verzezen redelijk grote gebouwen zijn, die bij de hogere status passen die de Markt en de omgeving van het raadhuis had. Op de achterterreinen is hiervan echter niet heel veel te merken; hier verschenen in de 17 ^e t/m 19 ^e eeuw allerlei keldertjes, putten en goten die in stedelijke context op allerlei achterterreinen worden aangetroffen.
2267500100 (38324)	180 meter ten zuidoosten van het plangebied Geertruidenberg Zuidwal 79-99 te Geertruidenberg Gemeente Geertruidenberg Coördinaat: 118558/412475	Type onderzoek: proefsleuvenonderzoek Uitvoerder: BILAN Datum: 2-12-2009 Resultaat: Behoudenswaardige vindplaats Tijdens het proefsleuvenonderzoek werd in het plangebied een vindplaats aangetroffen die op basis van het vondstmateriaal in de periode zich op gedateerd kan worden. De vindplaats betreft muurwerk en een dik antropogeen ophogingspakket dat door een continue opeenvolging van bewoning en activiteiten is ontstaan. Op basis van archeologische en historische gegevens kunnen in het muurwerk twee grote fases onderscheiden worden. De oudste bebouwing werd in de noordwesthoek van werkput 2 aangetroffen. Waarschijnlijk kan deze bebouwing in de 17 ^e -18 ^e eeuw gedateerd worden. Sinds 1576 werden de middeleeuwse stadsmuren vervangen door aarden vestingwallen waartoe ook de Zuidwal behoort. Het muurwerk dient dus waarschijnlijk ook hierna gedateerd te worden. De herbruikte bakstenen kunnen afkomstig zijn van oudere bebouwing op de locatie, maar eventueel ook van woonhuizen die langs de markt lagen. De jongste bebouwing kan in de 19 ^e eeuw gedateerd worden en bestaat uit een muur en poeren van een pakhuis. Ook de goot is in deze periode te dateren. Aan de basis van het ophogingspakket werd veel aardewerk uit de LMEB en goed geconserveerd bot aangetroffen. De vele schedelfragmenten met hoornpitten van runderen wijzen op een leerlooierij waarvan bij het onderzoek echter geen grondsporen werden aangetroffen. Op basis van de onderzoeksresultaten en de waardering ervan wordt de vindplaats als behoudenswaardig gewaardeerd.
2136572100 (19806)	200 meter ten zuidoosten van het plangebied Kasteel Van Geertruidenberg te Geertruidenberg Gemeente Geertruidenberg Coördinaat: 118520/412372	Type onderzoek: geofysisch onderzoek Uitvoerder: RAAP Archeologisch Adviesbureau Datum: 14-11-2006 Resultaat: Met behulp van geofysisch onderzoek zal het voormalige kasteel van Geertruidenberg in kaart gebracht worden. Bovendien worden er twee controle boringen gezet. Behoud in situ van de archeologische resten.
2253933100 (36442)	200 meter ten zuidoosten van het plangebied Geertruidenberg Wilhelminaplein te Geertruidenberg Gemeente Geertruidenberg Coördinaat: 118513/412374	Type onderzoek: archeologische begeleiding Uitvoerder: IDDS Archeologie B.V. Datum: 1-8-2009 Resultaat: In het kader de aanleg van nieuwe riolering en een nieuwe weg wordt er een begeleiding van de werkzaamheden gedaan op het terrein van het voormalige kasteel van Geertruidenberg. Tijdens de begeleiding zijn geen muurresten van het kasteel aangetroffen. Er is een uitbraaksleuf aangetroffen. Op basis van de hoge archeologische waarde wordt toch geadviseerd om voor nieuwe grondroerende werkzaamheden in het plangebied een archeologisch (vervolg)onderzoek uit te laten voeren.

Bijlage 4 Vondstmeldingen

Zaaknummer (Waarnemingsnr.)	Locatie	Omschrijving
2111178100 (424247)	70 meter ten zuidwesten van het plangebied Koestraat 41 te Geertruidenberg Gemeente Geertruidenberg Coördinaat: 118331/412497	<i>Nieuwe tijd</i> : - fragment van roodbakkend geglaazuurd aardewerk - fragment van een roodbakkend geglaazuurde grape
3035348100 (48377)	70 meter ten zuiden van het plangebied Koestraat te Geertruidenberg Gemeente Geertruidenberg Coördinaat: 118355/412488	<i>Nieuwe tijd</i> : - wegen,
2110635100 (418905)	80 meter ten zuidwesten van het plangebied Garage Kwaaitaal/Koestraat te Geertruidenberg Gemeente Geertruidenberg Coördinaat: 118327/412498	<i>IJzertijd - Nieuwe tijd</i> : - 1865 fragmenten van gedraaid aardewerk <i>Late-Middeleeuwen</i> : - fragment van een metalen dolk-, zwaard- of messchede
3172254100 (48378)	110 meter ten zuiden van het plangebied Leerthouwerstraat te Geertruidenberg Gemeente Geertruidenberg Coördinaat: 118346/412449	<i>Middeleeuwen - Nieuwe tijd</i> : - plantaardig, hout palen - fragmenten van plantaardig, hout planken
3035307100 (48375)	120 meter ten zuidoosten van het plangebied Zuidwal; Julianastraat te Geertruidenberg Gemeente Geertruidenberg Coördinaat: 118480/412470	<i>Middeleeuwen - Nieuwe tijd</i> : - stenen funderingen
2243832100 (428008)	150 meter ten oosten van het plangebied Markt 40 te Geertruidenberg Gemeente Geertruidenberg Coördinaat: 118557/412575	<i>Late-Middeleeuwen</i> : - huisplattegrond - bakstenen - fragmenten van huttenleem/verbrande leem - ophoging <i>Nieuwe tijd</i> : - huisplattegrond
3131916100 (48358)	150 meter ten zuidwesten van het plangebied Koestraat te Geertruidenberg Gemeente Geertruidenberg Coördinaat: 118292/412432	<i>Nieuwe tijd</i> : - waterputten
3035315100 (48376)	160 meter ten zuiden van het plangebied Zuidwal; Leerthouwerstraat te Geertruidenberg Gemeente Geertruidenberg Coördinaat: 118400/412400	<i>Nieuwe tijd</i> : - stenen funderingen
3152863100 (45761)	170 meter ten zuidoosten van het plangebied Wilhelminaplein 7 te Geertruidenberg Gemeente Geertruidenberg Coördinaat: 118490/412410	<i>Late-Middeleeuwen</i> : - botmateriaal - fragment van grijsbakkend gedraaid aardewerk - fragmenten van steengoed - fragment van een bronzen object, - fragmenten van leisteen objecten, - fragmenten van stenen bouw materiaal - stenen funderingen - fragment van een ijzeren ketting - fragment van een ijzeren spijker - stenen onderdeel van een vuurwapen
2267500100 (419474)	180 meter ten zuidoosten van het plangebied Geertruidenberg Zuidwal 79-99 te Geertruidenberg Gemeente Geertruidenberg Coördinaat: 118558/412475	<i>Vroege-Middeleeuwen – Late-Middeleeuwen</i> : - fragment van geelwitbakkend Pingsdorf aardewerk <i>Late-Middeleeuwen</i> : - 35 fragmenten van grijsbakkend gedraaid aardewerk - proto-steengoed <i>Late-Middeleeuwen - Nieuwe tijd</i> : - 3 fragmenten van steengoed - 36 fragmenten van roodbakkend geglaazuurd aardewerk - 4 fragmenten van dakpannen - bakstenen - 26 fragmenten van roodbakkend geglaazuurde grappen <i>Nieuwe tijd</i> : - 2 fragmenten van keramische kleipijpen - 4 fragmenten van steengoed geglaazuurd - 7 fragmenten van tegels - fragment van een dakpan - fragment van faience aardewerk - 2 fragmenten van industrieel wit (Maastrichts/Regout) - fragment van majolica lood- en tingelazuurd aardewerk - 2 fragmenten van glazen olielampen - fragment van venster glas
2136572100 (415158)	200 meter ten zuidoosten van het plangebied Kasteel Van Geertruidenberg te Geertruidenberg Gemeente Geertruidenberg Coördinaat: 118500/412390	<i>Late-Middeleeuwen - Nieuwe tijd</i> : - stenen funderingen
2253933100 (424319)	200 meter ten zuidoosten van het plangebied	<i>Late-Middeleeuwen</i> :

	Wilhelminaplein te Geertruidenberg Gemeente Geertruidenberg Coördinaat: 118522/412371	- 2 fragmenten van roodbakend geglazuurd aardewerk - fragment van een steengoed kan - fragment van een haardsteen <i>Late-Middeleeuwen - Nieuwe tijd :</i> - botmateriaal - 4 fragmenten van schelp objecten, - 7 fragmenten van leisteen dakbedekking - mortel/specie - 8 bakstenen - loden onderdeel van een vuurwapen <i>Nieuwe tijd :</i> - 3 fragmenten van steengoed - fragment van een keramische kleipijp - 6 fragmenten van tegels - gracht - fragment van een plattegrond
2818496100 (22164)	200 meter ten oosten van het plangebied Bierstraat te Geertruidenberg Gemeente Geertruidenberg Coördinaat: 118623/412652	<i>Late-Middeleeuwen :</i> - proto-steengoed - fragmenten van Andenne aardewerk - fragmenten van Paffrath aardewerk <i>Late-Middeleeuwen - Nieuwe tijd :</i> - fragmenten van gedraaid aardewerk - fragmenten van steengoed - weg, - kuilen, afvalkuil - 70 metalen munten, - fragment van een keramisch beeld - fragment van een ivoren stilus/schrijfstift - fragmenten van beerputten - stenen funderingen - grondsporen, - fragmenten van huttenleem/verbrande leem - fragment van een ivoren kantklos - fragment van een roodbakend geglazuurde grape - fragment van een keramisch vaatwerk - fragment van een keramische vetvanger
2886211100 (33102)	200 meter ten zuidoosten van het plangebied Wilhelminaplein 7 te Geertruidenberg Gemeente Geertruidenberg Coördinaat: 118580/412470	<i>Nieuwe tijd :</i> - bakstenen - stenen funderingen - fragmenten van stenen muurbekleding/wandbekleding
2959541100 (45219)	200 meter ten noordwesten van het plangebied Venestraat 79 te Geertruidenberg Gemeente Geertruidenberg Coördinaat: 118200/412700	<i>Late-Middeleeuwen - Nieuwe tijd :</i> - 7 fragmenten van gedraaid aardewerk - fragment van een bronzen gesp - stenen funderingen - bronzen gewicht <i>Nieuwe tijd :</i> - fragment van een ijzeren kram/niet - koperen munt, rekenpenning - 6 loden onderdelen van vuurwapens
3035056100 (48325)	200 meter ten zuiden van het plangebied Centraleweg te Geertruidenberg Gemeente Geertruidenberg Coördinaat: 118375/412350	<i>Late-Middeleeuwen - Nieuwe tijd :</i> - muurrestanten
3035283100 (48371)	200 meter ten zuidwesten van het plangebied Poternestraat te Geertruidenberg Gemeente Geertruidenberg Coördinaat: 118215/412415	<i>Late-Middeleeuwen - Nieuwe tijd :</i> - muurrestanten
3172149100 (48327)	200 meter ten zuiden van het plangebied Centraleweg te Geertruidenberg Gemeente Geertruidenberg Coördinaat: 118355/412348	<i>Late-Middeleeuwen - Nieuwe tijd :</i> - muurrestanten
3172213100 (48369)	200 meter ten zuidwesten van het plangebied Koestraat; Poternestraat te Geertruidenberg Gemeente Geertruidenberg Coördinaat: 118255/412385	<i>Nieuwe tijd :</i> - 3 fragmenten van keramische goten/waterafvoeren

Bijlage 5 *Bewoningsgeschiedenis van Nederland*

Als aanvullende informatie wordt hieronder een algemene ontwikkeling van de bewoningsgeschiedenis van Nederland weergegeven.

Paleolithicum (tot circa 8800 v. Chr.)

De vroegste bewoningssporen in Nederland uit deze periode dateren uit de voorlaatste ijstijd, circa 300.000-130.000 jaar geleden. Waarschijnlijk hebben in de koudste fasen van de ijstijden in Nederland geen mensen geleefd. Daarentegen was bewoning in de warmere perioden wel mogelijk. De mensen die hier toen leefden trokken als jagers/vissers/verzamelaars rond in kleine groepen en maakten gebruik van tijdelijke kampementen. Veranderingen in het klimaat zorgden voor een veranderende flora en fauna. Tijdens de koude perioden bestond het groot wild onder meer uit rendieren, mammoeten, paarden en steppewisenten. Vooral op paarden en rendieren werd in het Laat-Paleolithicum intensief jacht gemaakt. Tijdens de warmere perioden werd er onder andere op herten, wilde zwijnen en oerossen gejaagd.

Mesolithicum (circa 8800-4900 v. Chr.)

Rond de overgang van het Pleistoceen naar het Holoceen (circa 9000 v. Chr.) verbeterde het klimaat voor een langdurige periode. De gemiddelde temperatuur steeg, waardoor de variatie in flora en fauna (o.a. bosontwikkeling) toenam. De mens kreeg nu de mogelijkheid om meer gevarieerd te eten: vruchten en andere eetbare gewassen stonden nu vaker op het menu. Doordat de temperatuur steeg, trok het groot wild (met name rendieren) naar het noorden, en maakte plaats voor meer territoriumgebonden klein wild, vogels en vissen. Door deze veranderende leefomstandigheden werd de jachttechniek aangepast. De vuursteen bewerkingstechniek hield met deze ontwikkeling gelijke tred. Er werden kleine vuursteenspitsen vervaardigd die als pijl- en harpoenpunt werden gebruikt. Met de stijging van de temperatuur begon het landijs te smelten en de zeespiegel te stijgen. Het tot dan toe droge Noordzee-Bekken kwam onder water te staan. De groepen jagers/vissers/verzamelaars wisselden nog wel van locatie maar exploiteerden kleinere gebieden. In het voorjaar viste men in de rivieren, tijdens de zomer leefde men voornamelijk langs de kust, waar naast vis en schaaldieren ook zeehonden als voedselbron dienden. In de herfst verzamelde men noten en vruchten, terwijl in de winter op onder meer pelsdieren werd gejaagd.

Neolithicum (circa 5300-2000 v. Chr.)

Aan het begin van deze periode gingen het jagen, vissen en verzamelen een steeds minder belangrijke rol spelen. Men ging nu zelf cultuurgewassen telen en dieren houden bij het kamp. Uit vondsten valt af te leiden dat het om twee groepen mensen gaat, enerzijds kolonisten met een vrijwel agrarische levenswijze, anderzijds om de autochtone Mesolitische bevolking die een half-agrarische levensstijl erop na gaat houden. Deze verandering ging gepaard met enkele technologische en sociale vernieuwingen zoals: het wonen op een vaste plek in een huis, het gebruik van vaatwerk van (gebakken) klei en de introductie van geslepen stenen dissels en bijlen. De bevolking groeide nu gestaag, mede door de productie van overschotten. Uit het Neolithicum zijn verschillende nu nog zichtbare grafmonumenten bekend, te weten grafkelders, hunebedden en grafheuvels.

Bronstijd (circa 2000-800 v. Chr.)

Het begin van dit tijdvak valt samen met het eerste gebruik van bronzen voorwerpen zoals bijlen. Vuurstenen werktuigen bleven, zij het minder, in gebruik. Het aardewerk uit deze periode is over het algemeen tamelijk zeldzaam. Vuursteenmateriaal uit de Bronstijd is meestal niet goed te onderscheiden van dat uit andere perioden. Lange tijd bleven bronzen voorwerpen zeer schaars binnen Nederlands grondgebied. Door het van nature ontbreken van de benodigde grondstoffen moest het brons worden geïmporteerd en ontstonden er handelscontacten over langere afstanden. Eén en ander had

wel tot gevolg dat er binnen de bevolking grotere verschillen ontstonden door verschillen op basis van bezit. De grafheuveltraditie, die tijdens het Neolithicum haar intrede deed, werd in eerste instantie voortgezet, maar rond 1200 v. Chr. vervangen door begravingen in urnenvelden. Het gaat hier om ingegraven urnen met crematieresten waar overheen kleine heuveltjes werden opgeworpen, omgeven door een greppel. Een Kopertijd voorafgaand aan de Bronstijd wordt in Noordwest-Europa niet onderscheiden, in tegenstelling tot bijvoorbeeld het Middellandse Zeegebied. Wel zijn uit het Laat-Neolithicum koperen voorwerpen bekend.

IJzertijd (circa 800-12 v. Chr.)

In deze periode werden voor het eerst ijzeren voorwerpen vervaardigd. Voor de productie van werktuigen en wapens werd brons vervangen door ijzer. Er ontstond een inheemse ijzerproductie. Het gebruik van vuursteen voor het vervaardigen van werktuigen duurde nog in beperkte mate voort. Ten opzichte van de Bronstijd traden er in de aardewerktraditie geen radicale veranderingen op. Evenals in het Neolithicum en de Bronstijd woonden de mensen in verspreid liggende hoeven ('Einzelhöfe') of in nederzettingen bestaande uit maar enkele huizen; deze werden in een beperkt gebied nogal eens verplaatst. Op de hogere zandgronden ontstonden uitgebreide omwalde akkercomplexen ('Celtic fields'). Opvallend zijn de verschillen in materiële welstand (bezit van metalen voorwerpen), die mogelijk op sociale ongelijkheid duiden. In de zogenaamde vorstengraven uit Zuid Nederland, met daarin luxe, geïmporteerde bijgaven, zijn vermoedelijk lokale of regionale autoriteiten begraven. De meeste begravingen vonden nog immer plaats in urnenvelden. Tijdens de IJzertijd werd het Friese kustgebied gekoloniseerd en ontstonden de eerste terpen.

Romeinse tijd (circa 12 v. Chr. - 450 n. Chr.)

Met de komst van de Romeinen eindigt de prehistorie en begint de geschreven geschiedenis. Aangezien de schriftelijke bronnen slechts een zeer fragmentarisch beeld schetsen, is men toch nog in belangrijke mate aangewezen op de archeologie als informatiebron. Een tijd lang diende het Nederlandse rivierengebied als uitvalsbasis voor veldtochten in het noorden van Germanië. In 47 n. Chr. werd de Rijn definitief als Romeinse rijksgrens ingesteld. Ter controle en verdediging van deze zogenaamde 'limes' werden langs de Rijn, tot diep in Duitsland, 'castella' (militaire forten) gebouwd.

De inheemse manier van leven handhaafde zich nog lange tijd. Wel werd, vooral na de opstand van de Bataven tegen de Romeinse overheersers in 69-70 n. Chr., de Romeinse invloed steeds duidelijker. In veel inheems-Romeinse nederzettingen was bijvoorbeeld, naast het eigen handgevormde aardewerk, Romeins importaardewerk in gebruik, dat op de draaischijf was vervaardigd. Er werden, vooral in Limburg, grootse villa's (Romeinse herenboerderijen) gebouwd, hetzij nieuw gesticht, hetzij ontwikkeld vanuit een bestaande inheemse nederzetting.

De Romeinen legden een voor die tijd al uitgebreide infrastructuur aan, waardoor het gebied steeds beter werd ontsloten. Op verschillende plaatsen ontstonden aanzienlijke nederzettingen, waarvan er enkele met een stedelijk karakter (zoals Nijmegen). De inheemse bevolking, ten noorden van de Limes, werd niet zo sterk beïnvloed door de Romeinse aanwezigheid. Er was wel sprake van handelscontacten en het uitwisselen van geschenken. In de tweede helft van de derde eeuw ontstond, onder meer door invallen van Germaanse stammen, een instabiele situatie die met korte onderbrekingen voortduurde tot in de vijfde eeuw. Uiteindelijk leidde dit in het jaar 406 tot de definitieve ineenstorting van de grensverdediging langs de Rijn.

Middeleeuwen (circa 450-1500 n. Chr.)

Over de Vroege-Middeleeuwen, vooral over het tijdvak 450-600 n. Chr., is relatief weinig bekend. Zowel historische bronnen als archeologische overblijfselen zijn schaars. De bevolkingsomvang was ten opzichte van de voorafgaande periode sterk afgenomen. De marktgerichte economie verdween en de mensen vielen terug op zelfvoorziening. De politieke macht was na het wegvallen van de Ro-

meinese staatsorganisatie in handen gekomen van regionale en lokale hoofdliden. Een gezaghebbende status was nu vooral gebaseerd op militair succes en materiële welstand. Deze instabiele periode wordt ook wel aangeduid als de 'tijd van de volksverhuizingen'.

Vanaf de 10^e – 11^e eeuw wordt een overheersende positie van de al dan niet adellijke grootgrondbezitters waargenomen. Dit vertaalt zich in nieuwe nederzettingvormen als mottes, kastelen en versterkte hoeven. In verband met de aanhoudende bevolkingsgroei, en mede dankzij gunstige klimatologische omstandigheden, werd een begin gemaakt met het ontginnen van woeste gronden als bos, heide en veen. Veel van de huidige dorpen en steden dateren uit deze periode. Door de aanleg van dijken en kaden werden laaggelegen gebieden beschermd tegen wateroverlast. De heersende rivaliteit tussen de vorsten leidde, in combinatie met een zwak centraal gezag, veelvuldig tot lokaal geweld, waarvan de bevolking vaak het slachtoffer werd. Door het aanleggen van burgen, schansen, landweren en wallen trachtte men zich te beveiligen.

Nieuwe tijd (1500-heden)

De Nieuwe tijd kenmerkt zich door een groot aantal veranderingen vooral op het gebied van mens- en wereldbeeld. Er is sprake van een Europese overzeese expansie wat leidt tot handelscontacten, handelskapitalisme en het begin van een wereldeconomie. Er ontstaat een nieuwe wetenschappelijke belangstelling die resulteert in vele uitvindingen. Deze uitvindingen vormen de motor van de industriële revolutie. Er ontstaat een nationale staat die centraal bestuurd wordt. Als gevolg van deze ontwikkelingen neemt het belang en de omvang van steden toe en neemt de macht van adel af. Het grootste deel van de bevolking is niet meer werkzaam en woonachtig op het platteland maar in de steden. In verband met de aanhoudende bevolkingsgroei worden aan het eind van de 19^e tot het begin van de 20^e eeuw op grote schaal woeste gronden gecultiveerd. Door de industriële revolutie komen steeds meer producten beschikbaar voor steeds meer mensen waardoor de welvaart stijgt. In de Nieuwe tijd vindt er eveneens een hernieuwde oriëntatie op het erfgoed van de klassieke Oudheid plaats, wat zich tot in het begin van de 20^e eeuw uit in de kunsten.

Bijlage 6 AMZ-cyclus

Het AMZ-proces

Archeologisch onderzoek in Nederland wordt in het algemeen uitgevoerd binnen het kader van de Archeologische Monumentenzorg (AMZ). Het gehele traject van de AMZ omvat een aantal stappen die elkaar kunnen opvolgen, afhankelijk van het resultaat van de voorgaande stappen. Om inhoudelijke, prijs- en planningstechnische redenen kan er soms voor gekozen worden om bepaalde stappen gelijktijdig uit te voeren. Bovendien kan, indien reeds voldoende gegevens bekend zijn, een stap worden overgeslagen. Elke stap eindigt met een rapport met daarin een advies voor de vervolgstappen. Na elke stap wordt er een besluit genomen door de bevoegde overheid, gemeente, provincie of de Rijksdienst voor het Cultureel Erfgoed, op basis van de resultaten van het archeologisch onderzoek. Indien na een bepaalde stap blijkt dat geen nader vervolgonderzoek nodig is, wordt het archeologisch onderzoek afgesloten. Ook kan de bevoegde overheid besluiten dat een vindplaats van zo groot belang is, dat deze *in situ* behouden moet worden. Dan dienen de archeologische resten in de grond beschermd te worden door planaanpassing of planinpassing.

Het begint met het bepalen van de onderzoeksplicht. Gemeentelijke, provinciale en landelijke archeologische waardenkaarten geven aan of het plangebied in een gebied ligt met een archeologische verwachting. Indien dit het geval is, dan zal er in het kader van de planprocedure onderzoek verricht moeten worden om te bepalen of er archeologische waarden binnen het plangebied aanwezig zijn. Hiermee start de zogenaamde AMZ-cyclus (zie schema).

De eerste fase: Bureauonderzoek

Elk archeologisch onderzoek begint met een bureauonderzoek. Dit heeft tot doel het verwerven van informatie, aan de hand van bestaande bronnen, over bekende of verwachte archeologische waarden, binnen het plangebied om tot een gespecificeerd verwachtingsmodel te komen, op basis waarvan een beslissing genomen kan worden ten aanzien van een eventuele vervolgstap.

De tweede fase: Inventariserend VeldOnderzoek (IVO)

Het doel van een IVO is het aanvullen en toetsen van het gespecificeerde verwachtingsmodel. Het IVO moet informatie geven over de aan- of afwezigheid, de aard, het karakter, de omvang, de datering, de gaafheid, de conservering en de inhoudelijke kwaliteit van de archeologische waarden.

Inventariserend Veldonderzoek; Booronderzoek en Veldkartering

Door een booronderzoek kan er een goede inschatting gemaakt worden van de kans op archeologische waarden (grondsporen en daarmee samenhangende voorwerpen). Bij het booronderzoek is een onderscheid aangebracht in een verkennende, karterende en waarderende fase. De verkennende fase heeft tot doel inzicht te krijgen in de vormeenheden van het landschap, voor zover deze van invloed zijn op de locatiekeuze. Op deze manier worden kansarme zones uitgesloten en kansrijke zones geselecteerd voor de volgende fasen. Tijdens de karterende fase wordt het onderzoeksgebied systematisch onderzocht op de aanwezigheid van archeologische vondsten of sporen. De waarderende fase sluit aan op de karterende fase. Het waarnemingsnet kan verdicht worden om de horizontale begrenzing, ligging en omvang van archeologische vindplaatsen vast te stellen.

Een veldkartering wordt uitgevoerd wanneer vondsten of sporen aan de oppervlakte worden verwacht en zichtbaar zijn op het moment dat het onderzoek uitgevoerd wordt. Dit type onderzoek bestaat uit het systematisch belopen van het maaiveld van het plangebied.

Inventariserend Veldonderzoek; Proefsleuven

Als uit vooronderzoek blijkt dat binnen het plangebied archeologische resten aangetroffen kunnen worden kan de bevoegde overheid beslissen tot een proefsleuvenonderzoek. Proefsleuven zijn lange sleuven van minimaal twee tot vijf meter breed die worden aangelegd in de zones waar in de voorgaande onderzoeksfase aanwijzingen voor vindplaatsen zijn aangetroffen. De KNA schrijft voor dat bij een dergelijk onderzoek minimaal 5% van het te verstoren gebied onderzocht dient te worden.

Variant archeologische begeleiding

Als het vooronderzoek niet voldoende informatie heeft opgeleverd om de archeologische waarde van de archeologische resten te bepalen en indien proefsleuvenonderzoek door praktische redenen niet uitvoerbaar is, kan besloten worden tot proefsleuven variant archeologische begeleiding van de sloop- of graafwerkzaamheden. Dit betekent dat archeologen bij het graafwerk aanwezig zijn om het werk te volgen en eventuele resten te documenteren. Wanneer tijdens de werkzaamheden vondsten (van hoge archeologische waarde) naar boven komen, die aanleiding geven tot nader onderzoek, kan alsnog besloten worden om tot een opgraving over te gaan.

De derde fase: Opgraven

Indien de archeologische resten niet *in situ* bewaard kunnen blijven, maar wel van belang zijn voor de wetenschap, kan de bevoegde overheid besluiten over te gaan tot een opgraving. Het doel hiervan is volgens de KNA het documenteren van gegevens en het veiligstellen van materiaal van vindplaatsen om daarmee informatie te behouden, die van belang is voor kennisvorming over het verleden.

Variant archeologische begeleiding

Als het vooronderzoek niet voldoende informatie heeft opgeleverd om de archeologische waarde van de archeologische resten te bepalen, kan besloten worden tot een opgraving variant archeologische begeleiding van de sloop- of graafwerkzaamheden. Dit betekent dat archeologen bij het graafwerk aanwezig zijn om het werk te volgen en eventuele resten te documenteren. Wanneer tijdens de werkzaamheden vondsten (van hoge archeologische waarde) naar boven komen, die aanleiding geven tot nader onderzoek, kan alsnog besloten worden om tot een opgraving over te gaan.

Bijlage 7 Planontwerp

